Araştırma Makalesi- ***Research Article***

Türk Coğrafya Dergisi 74 (2020) 69-82

Türk Coğrafya Dergisi
Turkish Geographical Review
www.tcd.org.tr

Basılı ISSN 1302-5856 Elektronik ISSN 1308-9773

Geç Osmanlı, erken cumhuriyet dönemi (1920-1940) anadolucu coğrafya literatürü ve genel özellikleri

Late Ottoman, early republican period (1920-1940) anatolian geographical literature and general characteristics

Bayram ÇETİN*[a]

[a] *Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Bursa.*

ORCID: B.Ç. 0000-0002-8237-1360

BİLGİ / INFO

Geliş/Received: 10.01.2020
Kabul/Accepted: 20.04.2020

Anahtar Kelimeler:
Anadoluculuk
Coğrafya Literatürü
Coğrafya Tarihi
Anadolucu Coğrafya
Türkiye Coğrafyası

Keywords:
Anatolianism
Geographical Literature
Geographical History
Anatolian Geography
Turkey Geography

***Sorumlu yazar/Corresponding author:**
(B.Çetin) bayramcetin@uludag.edu.tr

DOI: 10.17211/tcd.672908

Atıf/Citation:
Çetin, B . (2020). Geç Osmanlı, erken cumhuriyet dönemi (1920-1940) anadolucu coğrafya literatürü ve genel özellikleri *Türk Coğrafya Dergisi, (74)*, 69-82. DOI:10.17211/tcd.672908

ÖZ / *ABSTRACT*

Anadoluculuk, 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin buhranlı dönemlerinde doğmuş, Cumhuriyet'le birlikte etkinliğini sürdürmüş bir fikir hareketidir. Edebiyat başta olmak üzere felsefe, sosyoloji, tarih ve coğrafya literatürünü etkilemiştir. Eldeki çalışma 1920 ila 1940 yılları arasında bu fikir hareketiyle ortaya çıkmış, Anadolucu coğrafya yazınının tespiti ve temel özelliklerini belirleme amacındadır. Çalışma, Türkiye'de kültürel, felsefi ve siyasi fikir hareketlerinin coğrafya literatürünün gelişimine olan etkisine örnek oluşturması bakımından önem arz eder. Bu doğrultuda, Anadoluculuk akımı çerçevesinde coğrafi bilginin yeri ve rolü nedir? Akım çerçevesinde üretilen coğrafya yazını, bilgi ve yaklaşım yönüyle Türkiye coğrafya literatürüne herhangi bir katkı vermiş midir? gibi sorulara cevap aranmıştır. Anadoluculuk hareketinin yayın organları vasıtasıyla ya da münferit olarak yayımlanan Anadolucu coğrafya yazın örnekleri temel aldıkları ortak kavramlar (coğrafi ve ideolojik), kavramların oluşturduğu örüntü, akademik anlamda coğrafi bilgi düzeyleri, mekân ölçekleri ekseninde içerik analizine tabi tutulmuştur. Anadoluculuk hareketinin mekân odaklı yaklaşımı, yani Anadolu'yu toplumsal değerlerin örgütleyicisi olarak kabul etmesi, Anadolucu coğrafya literatürünün doğmasında etkilidir. Anadolu coğrafyasının bilimsel bir temelde yazılmasıyla, atıl olan vatanın tanınması ve gelişimi için alt yapı oluşturma gayesi güdülmüştür. Anadolu'yu temel alan coğrafya literatürünün, Türkiye coğrafyasına (özellikle kitaplar) yönelik çalışmaların ilk örneklerini teşkil etmesi nedeniyle, Anadolu-Türkiye eksenli monografya çalışmalarının gelişimine katkı sağladığı düşüncesini taşımaktayız. Anadolucu coğrafya yazınının burada verilen örneklerle sınırlı olamayacağı, 19. ve 20. yüzyıl geç Osmanlı ile erken Cumhuriyet dönemi coğrafya literatürünün tanınmasına bağlı olarak zamanla genişleyeceği kanaatindeyiz.

Anatolianism is an intellectual movement that was born during the depression period of the Ottoman Empire at the beginning of the 20th century and continued its influence with the Republic. It influenced the literature of philosophy, sociology, history and geography, especially literature. The present study was carried out in an attempt to identify the Anatolian geographical literature and its basic characteristics which emerged along with this intellectual movement between 1920 and 1940. The study is significant in terms of exemplifying the impact of cultural, philosophical and political intellectual movements on the development of geographical literature in Turkey. Accordingly, answers to the following questions were sought: What is the place and role of geographical knowledge within the framework of the Anatolian movement? Has the geographical literature, which was generated within the framework of this movement, made any contribution to the geographical literature of Turkey in terms of information and approach? Examples of Anatolian geographical literature published individually or through the publishing organs of the Anatolianism movement were subjected to content analysis on the basis of common concepts (geographical and ideological), the pattern of concepts, the levels of geographical knowledge in academic sense, and spatial scales. The space-oriented approach of the Anatolian movement, that is, its acceptance of Anatolia as an organizer of social values, is instrumental in the emergence of Anatolian geographical literature. With the writing of Anatolian geography on a scientific basis, it was intended to create an infrastructure for the recognition and development of the idle homeland. Since the geographical literature based on Anatolia constitutes the first examples of the studies on the geography of Turkey (especially books), we believe that it will contribute to the development of Anatolian-Turkish monograph studies.We are of the opinion that Anatolian geographical literature cannot be limited to the examples given here and it will expand over time thanks to the recognition of the geographical literature of the late 19th century Ottoman and early Republican period.

1. Giriş

Anadoluculuk (memleketçilik), 20. yüzyılın başında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu buhranlı durumla bağlantılı olarak ortaya çıkmış ve günümüze kadar farklı zeminlerde zamanın şartlarına göre şekil alarak kendine yer bulmuş bir fikir hareketidir (Hacısalihoğlu, 2005:I). Aynı zamanda Anadoluculuk, Türk düşünce ve siyasi tarihinde çok sayıda taraftar bulmasının yanında, dönemin felsefe, sosyoloji, tarih ve coğrafya literatürüne de yön vermiş bir fikir hareketidir. Milli Mücadele sürecinde hemen hemen bütün aydınların ilgisini çekerek ortak bir paydada buluşturmasına karşın, Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte farklı fraksiyonlara ayrılmıştır (Alver, 2001:134). Akımın farklı şekillerde günümüze kadar ulaştığı yönünde görüşler öne sürülse de, eldeki çalışmada sadece 1920 ila 1940 yılları arasında coğrafya literatürünü içeren yayınlar değerlendirilmiştir.

Anadoluculuk, II. Meşrutiyet'in Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık gibi üç yaygın ideolojisine gerçekçi olmadıkları teziyle tepki olarak, mütareke yıllarında şekil bulmuştur. Nitekim 1911 yılında Nüzhet Sabit'in Vazife Dergisi'ndeki yazılarında belirttiği milliyetçiliğin ancak tanımlanmış bir toprak üzerinde gerçek olabileceğine yönelik görüşleri akıma dair ilk yazılı beyan olarak kabul edilir (Ülken, 1979:473). Musa Kazım, Mehmet Şemsettin (Günaltay) ve Halim Sabit gibi entelektüellerin, daha İslami bir yaklaşımın temsilcisi olan "Sırat-ı Müstakim" dergisinden 1913'te ayrılmasıyla milliyetçi temelin ilk oluşumu göze çarpar. Akım bu dönemde tam anlamıyla somut bir boyut kazanmasa da, birbirinden bağımsız yazarların yazılarıyla şekillenmeye başlamıştır.

Anadolucu akımın doğmasında Osmanlı entelektüelinin vatan arayış sürecinin belirleyici olduğu görülür. Anadolu'nun vatan[1] olarak Osmanlı aydınının zihnindeki yeri, Balkan savaşlarının yarattığı travmayla birlikte somutlaşma eğilimine girer (Durgun, 2018:75-83). I. Dünya Savaşı'nı müteakip ortaya çıkan ağır koşullar, Anadolu'nun gerçek ve tek vatan olarak düşünülmesini zorunlu kılmıştır. Aynı dönemde Türk Milliyetçiliği, Türk Vatanı kavramlarıyla ilişkili ve mevcut şartlara tepki olarak Turancılık fikrinin gelişimi de söz konusudur. İrredantist görülmesi sebebiyle 1915'ten itibaren kopmaların başlaması, Anadolu'ya odaklanan hareketi canlandırmıştır (Şirin, 2013:526-528). Nitekim Türk Ocağı içerisinde, belirli bir mekân temelinde vatan kavramının realitesini öne sürerek ilk yüksek sesli muhalefet 1915 yılında İzmir Türk Ocağı'nda gerçekleşmiştir. Aynı zamanda Türk Ocağı İzmir şubesi başkanı olan Necip Türkçü, Türklerde Vatanperverlik adlı konferansında Anadolu ve Rumeli merkezli reel vatan anlayışla *Turan mefkûresine*, tarihi ve ilmî delillerle karşı çıkmıştır (Huyugüzel, 2014:50-51).

Dönem içerisinde Genç Kalemler Dergisi, Halka Doğru Hareketi ve dergisinin yoğun olarak işlediği *uyanma, yeni lisan ve yeni hayat* kavramlarıyla bağlantılı olarak, Anadolu'nun keşfedilmesi ve fark edilmesinin zorunluluğu genç aydınlara verilmeye çalışılmıştır. Yine Türk Yurdu ve Türk Söz gibi dergilerin, Anadolu ve Anadolu halkı üzerinde farkındalık oluşturma çabaları dikkati çeker (Şirin, 2013:528-536).

Anadoluculuk akımına dair Türk Ocağı içinde kurumsal boyuttaki ilk oluşum, Büyük Türkçülüğe karşı Küçük Türkçülük veya Türkiyecilik şeklinde (29 Haziran 1334) 1918'de ortaya çıkmıştır. 1912 tarihli ilk nizamnamede yer alan, ocağın varlık amacını tanımlayan 2. maddenin[2] değiştirilerek, -*Ocağın maksadı Türklerin harsî birliğine ve medenî kemaline çalışmaktır. Ocağın faaliyet sahası bilhassa Türkiya'dir*- Türk Ocağı'nın faaliyet sahasını büyük oranda Türkiye ile sınırlandırmaya yönelik teklif, ocak üyeleri içerisinde Anadolucu bir anlayışın varlığına işaret etmektedir. Bu teklifi sunan Nüzhet Sabit, Halide Edip[3] ve Ahmet Emin gibi üyeler, Büyük Turan hayalini ümitle karşılamakla beraber Anadolu'nun öncelikli olması gerektiğini, yakın gelecekteki faaliyetlerin Türkiye'ye yönlendirilmesini, zira ocağın gücünün hepsine birden yetmeyeceğini savunmuşlardır (Üstel, 2004:93-95).

Milli Mücadele yıllarında *Anadolu Türk Milletinin Gerçek Vatanıdır* teziyle "Dergah" mecmuasındaki (15 Nisan 1921- 5 Ocak 1923 tarihleri arasında toplam 42 sayı) yazılarıyla dönemin entelektüelleri mücadelenin heyecanını artırarak Anadolu'nun kurtuluşuna katkı sağlamışlardır. Dergide yeni bir milliyetçilik düşüncesinden hareketle tarih ve kültür temelinde bir yazın doğmuştur (Alver, 2004:166). Nitekim çalışmada yer verdiğimiz ve detaylı olarak içeriği üzerinde durulan Anadolu adını paylaşan iki kitap ta bu dönemde yayımlanmıştır.

Anadoluculuk literatürü gerek isim, gerekse yön olarak, Hilmi Ziya Ülken'in öğrencilik yıllarındaki bazı yayımlarıyla kendini gösterse de, ilk nesil milliyetçi Anadolucular 1924'te yayın hayatına başlayan Anadolu Mecmuası'nda bir araya gelir. Başlangıçta kültürel niteliği ağır basan Anadoluculuk, Mükrimin Halil Yinanç'la birlikte siyasi bir boyut kazanır ve hareket bundan sonra "Kültürcü Anadoluculuk" ve "İdeolojik Anadoluculuk" olarak ikiye ayrılır (Ülken, 1992:478).

Anadolu'yu Türk kültürünün gerçek kaynağı olarak tanımlayan bu yeni akım, gerçek vatan Anadolu kavramını ön plana çıkararak, soyut temellere dayandığını iddia ettiği üç akıma da (Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık) karşıt duruş sergilemiştir. Bu yönüyle irredantist olarak nitelenmeyen akım, milleti Anadolu'yla sınırlı tutmuş, milletin öteden beri vatan olarak tanımlanan Anadolu'da var olduğunu kabul etmiştir (Karaömerlioğlu, 2018:122-123). Buna göre vatan, realist bir anlayışla sınırları belli Anadolu iken, millet ise Anadolu üzerinde yaşayan ve tarih boyunca kader birliği etmiş, ulusal bir hafızaya sahip insanlardır (Arık, 1969:56-69;Mehmet Halid, 2011:323-325;Mehmed Halid, 2011:361-364;Necib Âsım, 2011:179-181;Ziyaeddin Fahri, 2011:195-203;Ülken, 1992:477-486;Atabay, 2008:516). Milletin paylaştığı gelenekler ve ortak tarihsel deneyim milliyetçiliğin en önemli bileşenleri olarak görülmüş, değişim ve ilerlemenin gelenek temelinde ve gerekli görüldükçe gerçekleşeceği anlayışıyla, gelecek geleneğe dayalı olarak kurgulanmıştır (Karaömerlioğlu, 2018:122-123).

[1] Osmanlı aydınının düşünce yapısına uygun olarak dönemin siyasi liderlerindeki vatan kavramı ve zamanın şartlarına bağlı olarak geçirdiği değişim konusunda bkz. (Çolak, 2008:55-60).

[2] 1912 yılındaki nizamnamenin 2. Maddesi: *Cemiyetin maksadı, ahvâm-ı İslâmiyenin bir rükn-ü mühimmi olan Türklerin millî terbiye ve ilmî, içtimaî, iktisâdî, seviyelerinin terakki ve alâsıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır* şeklindedir (Üstel, 1993:51).

[3] Nitekim kısa bir süre sonra Halide Edip'in başını çektiği bir grup üye (Reşit Galip, Yusuf Akçura, Ahmed Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali, Ragıp Nureddin, Dr. Şemseddin) resmen 18 Mart 1335 (1919) tarihinde Köycüler Cemiyeti'ni kuracaklardır. Cemiyet, ocak içerisinde "Halka Doğru" gitmek, Anadolu'ya çağdaş uygarlığı götürmek anlayışının bir uzantısı olarak ortaya çıkacaktır. Köycüler *Türk Yurdu'nun yanı sıra Halka Doğru dergileriyle de bu görüşü yaymaya çalışacaklardır (Üstel, 1989:12-16;Üstel, 2004:111-112).*

"Anadoluculuk felsefi, sosyolojik ve siyasi açılımları barındıran bir düşünce hareketidir. Dağılan imparatorluk coğrafyasında savunulabilecek toplumsal, felsefi, siyasi ya da ideolojik nitelikteki genel tavrı şekillendirmeye çalışmıştır. Ülkenin geleceğine dair fikri öngörüler oluşturan akım, somut ve gerçekçi olma anlayışıyla tarih, coğrafya, arkeoloji, folklor, edebiyat, din, tasavvuf, pedagoji, sosyoloji ve felsefe gibi pek çok bilim ve sanattan beslendiği gibi, bu alanların literatürünü de etkilemiştir. Böylece Anadolu realitesinin maddi ve manevi bir dökümünün çıkarılmasını, Anadolu'yu maddi ve manevi anlamda ayağa kaldırılabilmeyi hedeflenmiştir. İşte bu gerekçelerle Anadoluculuk, hem ilimcilik, kalkınmacılık, ahlakçılık ve maneviyatçılık, hem de felsefi anlamda Türk hümanizmasını gerçekleştirecek bir hareket olarak tasarlanmıştır" (Bayraktar, 2009:569).

Bir diğer yönüyle imparatorluktan geriye kalan topraklar üzerinde yeni bir kimlik, kişilik ve temel arama çabası olarak karşımıza çıkar. Kimliğin ve unsurlarının neler olabileceği noktasında yeni tezleri ve teklifleri olan akım, temeline vatan ve tarihi koyarak diğer unsurları belirlemeye çalışır. Açıklamaya çalıştığı kimlik 'Ulusal Kimlik'tir. Anadoluculuk, 'biz kimiz, nereye aitiz' sorularına cevap bulma çabasındadır. Bu bağlamda tarih, vatan, ulus, uygarlık, kimlik gibi kavramları yeniden tanımlama ve belirleme anlayışıyla ortaya çıkar (Alver, 2004:167; Alver, 2001:134; Arık, 1983:11-12). Bu yönü daha çok siyasi çerçevede değerlendirilebilecek bir misyondur. Bu siyasi misyonu, vatan imgesinin oluşumu, coğrafi özellikleriyle birlikte Anadolu'nun yani coğrafyanın vatanlaşması, ulus inşası, mekânın uluslaşması sürecindeki üstlendiği rolle tanımlamak mümkündür. Anadolu coğrafyasının siyasi boyutta yeniden şekillenmesi sürecinde de konunun siyasi coğrafya yönüyle ayrı bir değer kazandığını göz ardı etmemek gerekir.

Memleketçi hareket 1930'lu yıllardan sonra Anadolu ortak paydasında birleşen ancak ideolojik manada ağırlık noktası değişen farklı kollara ayrılmıştır.[4] Genel hatlarıyla köycülük olarak tanımlanan bu ikinci nesil Anadolucu akımlar, vatan, millet, gelenekçilik, ziraat, köy ve köylünün ön plana çıkması, kapitalizme karşı daha devletçi bir ekonomi gibi bazı değerlerde birleşseler de, pozitivist bir temele dayanan Köycülük ile İslamcı Anadoluculuk farklılık gösterir. Bunlardan ilki, 1932 yılında Ankara Üniversitesi Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretim elemanları tarafından çıkarılmaya başlanan "Dönüm" Dergisi'yle temsil edilen Köycülüktür. Köycülük hareketi Anadolu'nun kurtuluşunu, Anadolu köylüsünün üretici bir zümre olarak sınıflaşmasında ve ahlaki yönüyle birlikte ön plana çıkmasında görür. Bu nedenle köy, ulusal bünye içerisinde iktisadi ve ruhsal yönden kişisel bilinç ve iradeye sahip yurttaşların yetişmesi için ideal yerdir (Atabay, 2008:518; Remzi Oğuz, 1936:40). Dönüm Dergisi aslında içinde bulunduğu dönemin genel iktisadi gerçeği olan milli iktisadın temelinin ziraata dayandığı anlayışıyla, Anadolu köyünün ekonomik ve sosyal sorunlarını işleyerek, zirai temelli bir kalkınma modelini ortaya koyma amacı gütmüştür.

Bu çalışmada, Anadoluculuk hareketini temsil eden Anadolu Mecmuası ve Dönüm Dergisi içerisinde yer alan coğrafya makaleleri ile yine bu hareketi benimseyen ancak münferit yayımlanmış coğrafya kitapları incelenmiştir.

[4] Anadolucu fikir hareketinin farklı kollara ayrılışı ve farklı mecralarda temsil edilerek günümüze kadar gelişine yönelik detaylı bilgi için bkz. (Copeaux, 1998:262-274;Tachau, 1963:165-176; Atabay, 2008:517-519; Ülken, 1992:477-489; Bayraktar, 2009:569-576; Alver, 2004:166-169; Deren, 2008:533-540; Karaömerlioğlu, 2018; Çınar, 2007:33-181).

2. Amaç, Metot ve Kapsam

Öncelikle bu makale, herhangi bir siyasi, felsefi ya da kültürel akımı ve temsilcilerini taraf olarak tanıtma, ön plana çıkarma gibi bir amaç gütmemektedir. Çalışma, geç Osmanlı erken Cumhuriyet döneminde (1920-1940) çok sayıda bilim alanında olduğu gibi Anadoluculuk akımına bağlı gelişme göstermiş coğrafya literatürünü ortaya koyma gayretindedir. Çalışmanın tanımlanan literatürün tamamını inceleme iddiası yoktur. Böyle bir literatürün varlığını ve temel özelliklerini belirlemekle birlikte buna dair bilgi verme amacındadır. Böylece denilebilir ki, Türkiye coğrafya literatürünün tarihi süreçte oluşum ve gelişiminde ulusal düzeydeki siyasi ve felsefi düşünce akımlarının etkinliğine dair farkındalık oluşturma hedefi güdülmüştür. Bu yönüyle çalışma, odağında Türk coğrafya literatürü tarihi olan bir makaledir.

Öte yandan dolaylı da olsa çalışmanın yeri ve önemine dair diğer bir husus, Anadolucu literatürle ilişkili olarak *Türkiye-Anadolu* kavramlarının *vatanlaşması* ve *mekânın uluslaşması* sürecini işlemesi yönüyle de siyasi coğrafya niteliği taşımaktadır. Zira makalede, geç Osmanlı, erken Cumhuriyet döneminde *ulus inşası, vatan imgesinin oluşumu, coğrafyanın vatanlaşması* ve *mekânın uluslaşması* gibi süreçlerde coğrafya literatürünün yeri ve rolünün belirlenmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın asıl odaklandığı husus iki şekilde ifade edilebilir. İlki, Anadoluculuk akımının temel tezi ve oluşturduğu dayanaklar çerçevesinde coğrafi bilgiye duyulan ihtiyacın bir sonucu olarak coğrafyanın üstlendiği rolün tespitidir. İkincisi ise, fikri akım çerçevesinde üretilen coğrafi bilginin dönemin coğrafya yazınına sağladığı katkının tespitidir. Bu bağlamda çalışmada bazı sorulara cevap aranmıştır. Anadoluculuk fikri akımı ile coğrafyanın ilişkisi, bağlantısı hangi ortak paydaya dayanmaktadır? Anadoluculuk akımının ileri sürdüğü tez çerçevesinde coğrafi bilginin rolü nedir? Üretilen Anadolucu coğrafya yazını, bilgi ve yaklaşım yönüyle dönemin coğrafya literatürüne herhangi bir katkı vermiş midir?

Eldeki çalışmanın kapsamını, 1920 ile 1940 yılları arasında Anadoluculuk fikri akımı içerisinde yazılmış coğrafya literatürü oluşturur. Dolayısıyla fikir hareketini temsil etmesine karşın, coğrafya yazınına yer vermemiş yayın organları incelenmemiştir.

Sadece coğrafyacıların çalışmaları değil, tespit edilebilen ve ulaşılabilen makale ve kitap düzeyindeki coğrafya literatür örnekleri de incelenmiştir. Metinler, içeriği ekseninde yani içeriğe temel oluşturan coğrafi yaklaşım çerçevesinde çalışmaya dâhil edilmiştir. Çizilen çerçeve kapsamında, bu çalışmada 2 coğrafya kitabıyla (Mehmed Cemal'e ait Anadolu-İstatistikî, İktisadî ve Askerî Coğrafya" 1. Cilt ile Mustafa Niyazi Erenbilge'nin Anadolu adlı kitapları) birlikte, Anadolu Mecmuası (12 sayı) ve Dönüm Dergisi'ndeki coğrafya makaleleri analiz edilmiştir. Ancak, Dönüm Dergisi'nin tüm sayılarına ulaşılamamış olup, Türkiye genelindeki kütüphanelerden ulaşıla bilinen 33 sayısı üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Hemen eklemek gerekir ki, bu çalışma Anadolucu coğrafya literatürünün sadece incelenen makale ve kitaplardan ibaret olduğu iddiasında da değildir. Zira yapılacak yeni çalışmalarla zamanla literatürün daha da büyüyeceği kanaatini taşımaktayız.

İnceleme büyük oranda metinlerin doğrudan orijinal kopyaları üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle Mehmed Cemal ile Mustafa Niyazi Erenbilge'nin Anadolu adlı kitapları Osmanlı Türkçesi'nden çevrilerek incelenmiş, Anadolu Mecmuası ise Türk Tarih Kurumu tarafından basılan çeviri metni temel alınarak incelenmiştir.

Tespit edilen coğrafya literatür örnekleri belirtilen araştırma soruları temelinde içerik analizine tabi tutulmuş ve tespitler sistematik bir şekilde sunulmuştur. İçerik analizi araştırma soruları çerçevesinde, eserlerin temel aldığı ortak kavramlar (coğrafi ve ideolojik), kavramların oluşturduğu örüntü, akademik anlamda coğrafi bilgi düzeyleri, mekân ölçekleri ekseninde yapılmıştır. Böylece coğrafi bilginin hangi yönlerinin öne çıkarıldığı ve hangi anlamların yüklendiği belirlenmeye çalışılmıştır. Yazında tespit edilen ortak kavramlar ve oluşturduğu örüntü bir kavram haritasıyla görselleştirilmiştir. Harita, coğrafya, coğrafi tetkik ve coğrafi bilginin Anadoluculuk akımı içerisindeki yerini ve misyonunu göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

3.Bulgular

3.1. Anadolucu Coğrafya Literatürünün Genel Özellikleri

Anadolucu coğrafya literatürünü, tespit edilen eldeki örneklerinden hareketle iki grupta incelemek mümkündür. İlkini Anadolu temelinde monografya tarzında hazırlanmış kitaplar oluşturur. İncelenen iki kitap 1920-1921 yıllarında yani Kurtuluş Savaşı sürecinde neşredilmiştir. Bu yayınlar coğrafyacılar tarafından yazılmış olup, birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkmışlardır. Kitapların aynı dönemde Anadolu ve Türkiye'yi konu edinen geniş bir literatürün örnekleri olduğu düşüncesindeyiz.

Anadolu coğrafyası odaklı, monografya tarzında hazırlanmış coğrafya kitaplarının tek gayesi doğrudan Anadoluculuk hareketinin ilkelerini, genel anlayışını işlemek değildir. Bu eserler öncelikle birer coğrafya kitabı olup, Anadolu'nun coğrafi yapısını ön plana çıkaran ve işleyen niteliktedir. Nitekim incelenen örneklerde doğrudan bu akımı temsil ettikleri yönünde herhangi bir ifade olmasa da, akımla paralellik gösteren bir anlayışla kaleme alındıkları başta başlık olmak üzere, eserlerin önsözüne ya da metnin içeriğine yansımıştır.

Anadolucu coğrafya literatürünü temsil eden ikinci grup, Cumhuriyetin ilk yıllarında akımın organı niteliğindeki periyodik yayınların içerisindeki makalelerden oluşur. Akımı temsil eden periyodik yayınların sayısı ve hacimleri nispetinde coğrafya literatürünün sınırlı düzeyde kaldığı görüldüğü gibi, felsefe, sosyoloji, tarih ve edebiyat alanlarına göre de daha az yer tutmaktadır. Coğrafya yazınını bu akımı temsil eden bütün yayınlarda görmek mümkün değildir. Makale formatındaki literatür özellikle Anadolu Mecmuası ve Dönüm Dergisi'nde toplanmıştır.

Anadolu Mecmuası ve Dönüm Dergisi'ndeki coğrafya içerikli yazıları da coğrafyacılar tarafından yazılanlar ve doğrudan coğrafyacı olmayıp alanıyla ilişkili ya da ilgi duyan yazarlar tarafından yazılanlar olmak üzere iki grupta ele almak mümkündür. Coğrafyacı olmayan yazarlar, büyük oranda hukuk, siyaset alanlarından ve Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretim elemanlarındandır.

4. Monografya Tarzında Yazılmış Münferit Kitaplar

4.1. "Anadolu-İstatistikî, İktisadî ve Askerî Coğrafya" 1. Cilt. (Mehmed Cemal)[5]

Eser, Erkan-ı Harbiye Mektebi (Harp Akademisi) Coğrafya-yı Sevkülceyşi istatistik ve topografya muallimi Mehmed Cemal tarafından yazılmış, Anadolu-İstatistikî, İktisadî ve Askerî Coğrafya adlı kitaptır (Fotoğraf 1). Yazara dair, Erkan-ı Harbiye Mektebi'nde coğrafya muallimi ve kaymakam rütbesinde olduğu dışında, dönemin coğrafya literatürü ve coğrafyacılarını temel alan kaynaklarda detaylı bilgi elde edilememiştir (İhsanoğlu, vd. 2000, c.II:491-492; Akyol, 1943:132).

Eser Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivleri Kütüphanesi'ndeki nüshası üzerinden incelenmiştir.[6] Rumi 1336-1337 yıllarında (M. 1920-21) basıldığı kanaatini taşıdığımız eser[7], Erkan-ı Harbiye müfredatındaki Coğrafyayı Sevkulceyşi ve Etnografya, İstatistiki ve İktisadî Umumî Coğrafya, Askerî ve İstatistiki Coğrafyası dersleri için tasarlanmış ve 204 sayfadan oluşturulmuştur. Aslında kitabın içindekiler bölümünden, Anadolu monografyası tarzında 4 cilt olarak tasarlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre üzerinde durduğumuz 1. cildin dışında, 2. ciltte daha çok Anadolu'nun ulaşım coğrafyasına odaklanılmış olmasına karşın, suyolu-denizyolu ulaşımına yer verilmemiştir. Su-deniz ulaşımı kısmen 1. ciltte sahiller ve akarsular konuları içerisinde işlenmiştir. 3. cilt Anadolu'da yaşayan halklar ve kültürlerini temel alacak şekilde tasarlanmış olup, etno-coğrafya ve kültür coğrafyası özelliği taşır. Doğal coğrafyaya dair iklim ve bitki örtüsüne ilk ciltte yer verilmemiş, tarım başta olmak üzere iktisadiyat konularıyla ilişkilendirilmek maksadıyla 4. ciltte tasarlanmıştır. Ancak mevcut araştırmalar ışığında diğer ciltlerin yazılamadığı kanaatindeyiz.

Eseri oluşturan (1.cilt), Anadolu'nun sınırları, dağları, ovaları, yaylaları, ırmakları, gölleri ve sahilleri gibi başlıklar göz önüne alındığında, fiziki coğrafya içerikli konuların yoğunluk kazandığı görülür. Ancak konu başlıkları ve içerik daha çok doğal coğrafi unsurlara yönelik olsa da, yerleşme, nüfus, ulaşım, tarım, sanayi ve ticaret gibi beşeri temelli bilgiler de aralara serpiştirilmiş ve istatistiki verilerle desteklenmiştir. Bu yönüyle eser, günümüzün Türkiye coğrafyası formatındaki yayınlara yakındır.

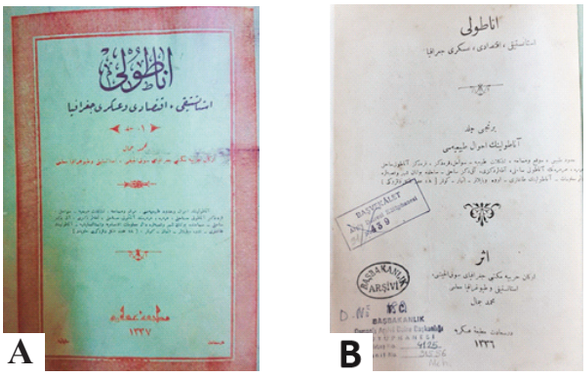

Fotoğraf 1. Anadolu-İstatistiki, İktisadî ve Askerî Coğrafya adlı kitabın A-dış ve B-iç kapağı.
Photo 1. *A-outer and B-inner cover of the book Anatolian-Statistical, Economic and Military Geography.*

[5]Eserin içeriğine yönelik detaylı bilgi için bkz. (Çetin, 2019).
[6]Eserin bulunduğu bazı kütüphaneler: İsam:178172 GNL.7379-956MEH-A, Askerî Müze Kültür Sitesi Kütüphanesi sıra no:896, Cumhurbaşkanlığı Devlet Osmanlı Arşivleri Kütüphanesi: Demirbaş No:4125.
[7]Türkiye'de eserin bulunduğu kütüphane kayıtlarında basım tarihi Hicri takvime göre verilmesine karşın, eser detaylı incelendiğinde basım tarihinde Rumi takvimin esas alındığı anlaşılmaktadır.

Kitap üç bölümden oluşur. İlk bölümde Anadolu'nun doğal sınırları, jeolojisi ve sahilleri üzerinde durulur. Anadolu, Trakya hariç günümüz Türkiye sınırlarına yakın bir alanda tanımlanmıştır. İkinci bölümde arazinin genel durumu başlığı altında dağlar, ova ve yaylalar işlenirken, üçüncü bölümde ise nehirler ve göller işlenir. Ele alınan konular, kitabın sonuna eklenmiş 48 adet kartografik çizimle desteklenmiştir.

Eserde coğrafi sistematizasyonun temelini bölgesel yaklaşım oluşturur. Anadolu'nun sınırları doğal coğrafi unsurlara göre belirlenerek, doğal bölge olarak tanımlanmıştır. Aynı yaklaşımla coğrafi yapısı gereği yarımada üç alt doğal bölgeye ayrılmıştır. Bu genel çerçeve ve tasnifi müteakip sahiller, dağlar, ova ve yaylalar, ırmaklar ve göller gibi jeomorfojenetik ve hidrografik doğal bölgeler üzerinde durulmuştur. Ancak, jeomorfojenetik ve hidrografik doğal bölgelerin oluşum ve yapılarının sebep-sonuçlarıyla belirlenmesi ve sınıflandırılması yoluna gidilmemiştir.

Eseri bilimsel anlamda değerli kılan diğer bir özelliği, Anadolu'daki dağ, ova, ırmak ve göllerin doğal bölge sistematiği içerisinde işlenmiş olmasıdır. Eser, ele aldığı olguların sebeplerini açıklama noktasında yeterli olmasa da, doğal bölge sistematiğini uygulamış olması yönüyle dikkat çekici bir örnektir.

Kitabın adı ve hitap ettiği kitleyle bağlantılı olarak ana hedeflerinden biri de coğrafi bilginin askeri yönden kullanımıdır. Dolayısıyla 1. ciltte işlenen tüm doğal ve beşeri coğrafya konularına yapılan temel vurgulardan biri askeri harekâtlar açısından taşıdığı değerdir. Bu da genellikle tarihteki savaşlardan örneklerle birlikte ele alınmıştır.

Eserin hazırlanmasında müellifin şahsi gözlemlerine ek olarak, 1/200.000 ölçekli Erkan-ı Harbiye haritaları, 1/400.000 ölçekli H. Kiepert haritaları, Edvard Suess ile Philipson'a ait krokiler ve Evliya Çelebi Seyahatnamesi (II. cilt) kaynak olarak kullanılmıştır. Yine eserin sonunda yer alan 48 adet harita ve krokilerden müteşekkil kartografik çizimler eserin bilimsel yönünü güçlendirmektedir.

İncelenen eser, temelde ders kitabı niteliği taşısa da, yazılma amacı ve misyonu bununla sınırlı değildir. Anadoluculuk akımının ana fikrini temsil eden Vatan, Türk Vatanı, Anadolu kavramlarını coğrafi boyutta somutlaştırarak gelecek nesillerde farkındalık oluşturma amacı güdüldüğü metnin genelinden anlaşılmaktadır. Bunun yanında önsözün eserin amaç ve misyonunu çizmesi noktasında daha açıklayıcı olduğu kanaatindeyiz.

Önsöz, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Üçüncü Şube Müdürü ve Tarih-i Askerî Encümeni Reisi Hüseyin Hüsnü Emir tarafından yazılmıştır. Hüseyin Hüsnü Emir önsözde eserin önemli bir eksikliği gidereceğine dair beklentisini belirttikten sonra, bu eksikliğin hangi cihette olduğunu ve bu minvalde kitabın işlevini açıklama yoluna gitmiştir. Evvela Anadolu'nun Türk Tarihinde (özellikle Osmanlı Tarihi) önemli bir yerinin olduğunu vurgulamakla beraber, onun sadece fiili olarak değil, kalben de ihmal edildiğini ifade etmiştir. Anadolu'yu Türk ve Müslüman vatanı olarak tanımlamış, vatan sevgisi ve vazifesinin, millet olmanın ve yükselmenin bir gereği olduğunu vurgulamıştır. Vatanı, yani Anadolu'yu sevmenin onu tanımak ve bilmekten geçtiğini, bilgi ve tanımanın da sadece seyahatle mümkün olamayacağını, iyi bir coğrafi bilgiye ihtiyaç duyulduğunu, eseri neşrederken bu gayeleri güttüklerini ifade etmiştir. Bu konuda özellikle aşağıdaki ifadeler dikkat çekicidir.

"Milletlerin en büyük ser-muvaffakıyeti vatan muhabbetidir. Hubb-i vatan, terakki ve tealinin (yükselme) esasıdır; Fedakârlık ancak muhabbetle olur; insan yalnız sevdiğinin uğrunda fedakâr olabilir. Vatanımızı sevdiğimiz ve sevebildiğimiz gün ona merbut olabiliriz. Fakat sevmek için mutlaka bilmek lazımdır. Bilinmeyen şey hiç de sevilmez. Her âşk, merbutunun mukaddimesi (önsöz) marifetdir. Bu sebeple iyi bir vatanperverlik ancak iyi coğrafya ile kaim ve mümkündür. Biz ise Anadolu'muzu biliyor muyuz?.. Onu kânî derecede tanıyor muyuz?.. Bu suale, maa't-teessüf, kısım-ı azamımız "hayır!" cevabını verirken, eminim ki elim bir hicab ve şedid bir azap duyarız… Anadolu'yu tanımak ve sevmek her Türk'ün ve her Müslüman'ın daima en büyük bir vazifesidir."

Önsözde eserin gayesi itibariyle Anadolu'yu tanıtmanın ötesinde sevdirmek olduğu, bu maksada nail olunduğunda ise övünülen olacakları belirtilir. Hüseyin Hüsnü Emir'e göre Anadolu yıllarca ihmal edilmiştir, harabedir, imara, mamur edilmeye ihtiyacı vardır. Bugüne kadar ne yapıldıysa (cadde, fabrika, mektep, kışla, şimendifer gibi) hep Anadolu'nun dışına yapılmıştır. Bu bağlamda Ankara-Erzurum, Ankara-İnebolu ve Sivas demiryolu hatlarının Hicaz ve Sana hatlarından daha değerli olduğunu vurgulamıştır

Harabelerin mamur edilmesi, akan derelerin kanala, heder olan kuvvetlerin elektriğe ve fabrikaya dönüşmesi, yalı ve köşklerin Boğaziçi'ne değil, Anadolu'ya yapılması gerektiği belirtilmiştir. Bütün bunlar için son paragrafta ülkenin nitelikli nüfusuna (tüccar, sanatçı, hâkim ve öğretmenlere) seslenerek evvela Anadolu'yu tanımaları gerektiğini ve Anadolu için çalışmalarını söyler, servet ve refahın burada olduğunu ifade eder.

Eser, yukarıda çerçevesi çizilen fikri yaklaşım ve ona ait misyon, içinde bulunulan dönemin buhranlı yapısının coğrafya ve özellikle askerî coğrafya literatürüne yansımış şeklidir. Zira eserin yazıldığı 1920-1921 yılları düşünüldüğünde, Mondros Ateşkes Anlaşması'nın uygulandığı, Sevr Antlaşması'nın imzalandığı ve akabinde 1921 yılı başlarında I. ve II. İnönü Savaşları'nın yapıldığı bir süreç karşımıza çıkar ki, dönemin entelektüelleri açısından vatan kavramının iyiden iyiye sorgulandığı ve somut cevapların arandığı bir dönemde bu sorunun tek cevabı Anadolu'dur.

4.2. "Anadolu" Mustafa Niyazi (Erenbilge)

Dersaadet, Balıkçıyan Matbaasında basılan eserin içeriğinden yola çıkarak baskısının Eylül 1921-Ağustos1922 tarihleri arasında yapıldığı tahmin edilebilir. Yazar olarak sadece kapakta Niyazi adı mevcuttur (Fotoğraf 2). Aslında yazarın tam olarak kim olduğu bilinmese de, Gümüşçü ve Kodal tarafından -kesin olmamakla birlikte- Mustafa Niyazi Erenbilge olduğu kanaatine ulaşılmıştır (Gümüşçü ve Kodal, 2008:144-145). Bu bilgi, Yiğit ve Tunçel'in Türkiye'deki coğrafyacıların biyografilerine yönelik hazırladıkları çalışmada da teyit edilmiştir (Yiğit ve Tunçel, 2017:25). Buna göre, 1890-1947 yılları arasında yaşamış olan Erenbilge, Maltepe ve Kuleli Askeri liselerinde coğrafya öğret-

menliği yapmış ve çok sayıda coğrafya içerikli eseri kaleme almıştır.

Monografya tarzında kaleme alınan eser, 16 sayfadan oluşan küçük bir kitaptır. Gerek sayfa sayısı gerekse içerik olarak Mehmed Cemal'in eserine kıyasla oldukça küçük ve kapsamı dardır.

Eser, TBMM Kütüphanesi'ndeki (71001172 numarasıyla kayıtlı) nüshası temel alınarak incelenmiştir. Üzerindeki kaşeden Büyük Millet Meclisi 1937/2981 c.c.149 şeklinde tasniflendiği anlaşılmaktadır. Bu nüsha itibariyle eserde önsöz, içindekiler gibi bölümler yer almaz. Bilimsel bilgi ve metottan çok, dönemi itibariyle Anadoluculuk fikri akımını ve kurtuluş mücadelesini destekleme yönüyle ön plana çıkar. Eser, gerçek vatan olan Anadolu'yu hem kültürel hem de fiziki özellikleriyle tanıtmak ve sevdirmek amacıyla yazılmıştır. Zira müellifin kitabın farklı bölümlerinde Anadolu'nun doğal coğrafi özelliklerini, iktisadî faaliyetlerini, Anadolu Türk'ü başta olmak üzere halkını överek anlatması bunu açıkça gösterir. Özellikle 10. sayfada (ikinci bölüm) Anadolu ve Anadolu Türk tarihini ele alırken, Türk vatanı olarak Anadolu'nun Türk tarihindeki yeri ile Anadolu Türk'ünün müstesna vasıflarını detaylı bir şekilde anlatması dikkat çekicidir. Yine eserin son kısmında İzmir'in işgaliyle birlikte Anadolu'da milli bir şuurun oluştuğunu ve Türk'ün Anadolu'daki askeri mücadelesinden sonra, Türk kültürüyle bir medeniyetin parlayacağını belirtmesi de dikkati çeker. Kitap, "Azim ve gayret milletden, tevfîk Allahdan" sözüyle son bulur. Eserin Anadoluculuk akımını hatta Kurtuluş mücadelesini desteklediği fikri Gümüşçü ve Kodal tarafından da belirtilmiş, hatta ilgili çalışma bu sav üzerine kurgulanmıştır (Gümüşçü ve Kodal, 2008:144-145).

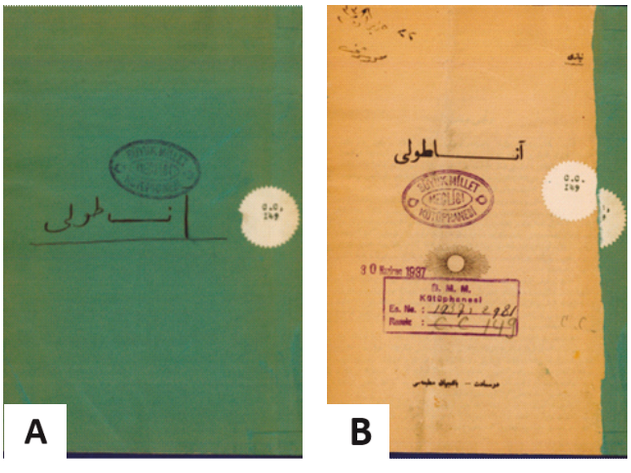

Fotoğraf 2. Anadolu adlı kitabın A-dış ve B-iç kapağı.
Photo 2. *A-outer and B-inner cover of the book Anatolia*.

Müellif, eserinde tanıtmaya çalıştığı Anadolu'nun, sınırlarını belirtmemiştir. Hatta Anadolu'yu da kapsayacak şekilde Türkiye adını kullanmasına karşın, zihnindeki Türkiye'nin sınırları ve Anadolu'nun bunun içerisindeki yerine dair de herhangi bir açıklama getirmemiştir. Gümüşçü ve Kodal müellifin kastettiği mekânın daha çok Antik dönemin küçük Asya'sına benzediği yönünde kanaat kullanmışlardır (Gümüşçü ve Kodal, 2008:145).

Bütün bunlara karşın, Anadolu yüksek yaylası ya da yüksek Anadolu anlamına yakın "cezire-i ulyâ" ifadesini kullanması ve yine Ermenilerin yaşam alanlarını belirtirken, Anadolu'nun şarkında şeklinde ifade etmesi, Sevr Antlaşması'nda şarkî Anadolu'nun Ermenilere peşkeş çekildiğini belirtmesi müellifin zihnindeki Anadolu'nun sınırlarına dair ipuçları vermektedir. Dolayısıyla tanımlamaya çalıştığı Anadolu'nun yaklaşık olarak günümüz Doğu Anadolu Bölgesi'ni de içerdiği anlaşılmaktadır.

Müellif, Türkiye olarak tanımladığı o günkü ülke bütünü içerisinde önemli ve özel bulduğu Anadolu'nun coğrafi özelliklerini değerlendirmiştir. Anadolu'nun hem fiziki hem de beşeri özelliklerinin bölgesel sistematikle işlendiğini söylemek mümkün olsa da, belirgin bir bölgelendirme görülmez. Bu konuda Anadolu'nun bir bölge olarak düşünülmesinin yanında, coğrafi unsurların kıyı ve iç kesimlere göre farklılığı temelinde işlenmesi bölgesel yaklaşımı desteklemektedir. Kıyı (muhit) ve orta (vasat) Anadolu'nun yanında özelikle ilkim bahsinde Doğu Anadolu'yu kastederek "cezire-i ulyâ" gibi ifadeleri kullanmıştır. Yine bazı coğrafi unsurların Paflagonya, Pisidya, Lidya gibi antik dönem bölge adlarıyla vermesi de dikkati çeker. Ancak kıyı ile Orta Anadolu'nun ya da Antik dönem bölge sınırlarından da söz edilmemiştir.

Eser, üç bölümden oluşur. Giriş olarak adlandırılan ilk bölümde zıtlıkların memleketi Anadolu'nun konumu, köprü özelliği, Anadolu adının kökeni üzerinde durulur. Özellikle giriş niteliğindeki kısımda, Anadolu'nun genel coğrafi özellikleri farklı benzetmeler yapılarak romansı bir üslupla yazılmıştır. Mekâna dair tasvirlerde benzetme ve kişileştirme gibi söz sanatları sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'nun sadece coğrafi manada değil, kültürel manada da Doğu ile Batı arasında bir köprü olduğu, yolların kavşağı olduğu yine benzetme ve kişileştirmelerle anlatılır. Jeolojik evrimi, yeryüzü şekilleri, iklimi ve bitki örtüsü ele alınmıştır. Anadolu'nun orman varlığı belli başlı vilayetlerdeki dağılışı üzerinden verilmiştir. Orman varlığı ile nüfus ve kullanım yoğunluğu arasındaki ters orantı Paflagonya, Pisidya, Lazistan ve Lidya çevrelerinden örneklerle açıklanmıştır.

İkinci bölümde Anadolu'nun köprü özelliği ve doğal özelliklerinden dolayı çok sayıda medeniyete ev sahipliği yaptığı, ticaret güzergâhı ve harp sahnesi olduğu vurgulanır. İnsanların yaşam tarzlarının Anadolu'nun coğrafi özelliklerine dayalı olarak açıklanması dikkat çekicidir. Anadolu halklarını Hititlere dayalı olarak açıklar, sonrasında İndo Germen kavimlerinden söz eder. Türklerin Anadolu'ya gelişi ve Bizans'la olan mücadeleleri üzerinde durulur. Rum ve Ermenilerin tarih içerisinde Türklerle barış içerisinde yaşadıkları vurgulanır, ancak bu olumlu tablonun 19. yüzyılda değiştiğinden söz edilir. Anadolu tarihinde muhaceretin önemli olduğu, tarih içerisinde sürekli göçlerle değişime uğradığını belirterek, 15. ve 19. yüzyıllardaki bazı göçlerden örnekler verir. Yazar özellikle Anadolu'nun Türkleşme sürecini, Türk vatanı oluşunu belirterek, belirgin bir şekilde Anadolu Türk'ünü ve Türklüğünü övmüştür. Onun öne çıkan nitelikleriyle birlikte İslam âleminin de ruhu, asli unsuru olduğunu belirtmiştir. Bu bölümün sonunda Anadolu halklarını tanıtmaya çalışmış, bununla ilişkili olarak Türk, Rum, Ermeni, Laz vb.nin karakteristik özelliklerinin yanında giyim-kuşamlarından da kısaca söz etmiştir. Giyim-kuşamdaki farklılığın, topografya ve iklim gibi coğrafi şartlara dayandığını, çevresel deterministik bir yaklaşımla belirtmeye çalışmıştır.

Eserin üçüncü bölümü Anadolu'nun iktisadî özellikleri ile konutlarına ayrılmıştır. Ancak bunlara ilişkin kullanılan istatistiki

veriler yetersizdir. Zira kullanılan veriler yaklaşık değerler olması nedeniyle, beşeri olguları tam anlamıyla gösterebilecek derecede değildir.

Müellif, genel geçim şartları, tarım ürünleri ve yöntemleri ile konut tiplerinin kıyı ve iç bölgelerde farklılık arz ettiğini, kıyaslayarak açıklamaya çalışır. Anadolu iktisadının büyük oranda ziraata dayalı olduğu, madenlerce zengin olduğu ancak yeterince işletilmediği gibi genel bilgilerin yanında, son dönemde Anadolu iktisadının gelişimine yol açan bazı olayları sıralamıştır. Müellife göre, 1830'lı yıllardan sonra denizyollarındaki, 1860'lı yıllardan sonra da demiryollarındaki gelişmeler Anadolu'nun iç kesimlerindeki iktisadî faaliyetleri olumlu etkilemiştir. Bunun yanında, 19. yüzyılda Avrupa sermayesinin girişi, Anadolu dışından yeni muhacirlerin göçü ve Anadolu'daki konar-göçerlerin yerleştirilmesi İç Anadolu'nun iktisadını canlandırmıştır.[8]

Yazar, Anadolu tarz-ı iskânın kıyıda yoğun ve daha çok kasabalardan, orta kesimde ise az yoğun olmakla birlikte, genellikle bedevilik-göçerlikten oluştuğunu belirtir. İlaveten Anadolu'nun coğrafi şartları gereği konutların çeşitlilik arz ettiğini, kuzeyde evlerin ahşap, doğuda taştan, güneyde ise zemin rengine uygun taşlardan inşa edildiğini ifade eder. Son dönemlerde asrileşme ve muhacirlerden dolayı kırmızı kiremitli damlara rağbetin arttığını da vurgulayarak, modernleşme ve göçler temelinde değişimi de açıklamaya çalışmıştır.

5. Periyodik Yayınlar

5.1.Anadolu Mecmuası'nda [9] Yer Alan Coğrafya Literatür Örnekleri

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Anadoluculuk akımının en önemli yayın organlarından biri Anadolu Mecmuası'dır (Fotoğraf 3). Cumhuriyetin ikinci yılında -Nisan 1924 ile Şubat 1925 tarihleri arasında- çıkan Anadolu Mecmuası, Türk fikir hayatına yön veren dergilerden biridir. Toplamda on iki sayıya ulaşan bu dergide, ağırlıklı olarak tarih, felsefe, siyaset, edebiyat, din, pedagoji, sosyoloji yazılarına yer verilmiştir. Tezli bir yayın olan dergi, Anadoluculuk hareketinin öncüsüdür. Akımın öncü isimlerinin yazılarına yer verilen derginin temel amacı Anadolu ilmi ve Anadoluculuk mesleği meydana getirmektir. Bu nedenle, Anadolu millet hamurunu oluşturan tarih, örf, sanat, inanç gibi unsurların yanında, bir vatan olarak Anadolu'nun tabiat unsurlarını, yani coğrafi özelliklerini de temel almıştır. Yaşanılan vatanın tanınması ve sevilmesinin coğrafi yapısının bilinmesinden geçtiği fikri, çok sayıda coğrafya makalesinin dergide yer bulmasına yol açmıştır. Nitekim derginin yazarlarından Mehmed Halid, 12. sayıdaki "Hasbihal" adlı yazısında, Anadolu'nun tarihine vâkıf olunmadığı gibi, şimdiki vaziyetinden, dolayısıyla geleceğinden de habersiz olunduğunu, bu durumun vatan çocukları için elim bir günah teşkil ettiğini ifade eder (Mehmed Halid,2011:443-444).

[8]19. yüzyıl Osmanlı ekonomisinde yaşanan değişimleri kapsayan detaylı bilgi için bkz. (Pamuk, 2017:3-21;Pamuk, 2017:215-236;Pamuk, 2019:51-159)
[9]Detaylı bilgi için bkz. Anadolu Mecmuası (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

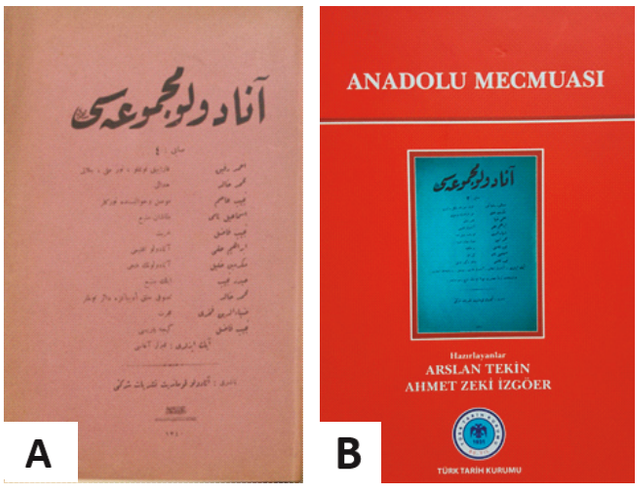

Fotoğraf 3. A-Anadolu Mecmuası orijinal kapağı (4. Sayı) B-Türk Tarih Kurumu tarafından günümüz Türkçesiyle basılan nüshanın kapağı.
Photo 3. *A- Original cover of the Anatolian Journal (Issue 4) B - The cover of the copy published in today's Turkish by the Turkish Historical Society.*

Anadolu Mecmuası'nda, İ. Hakkı Akyol, H. Sadi Selen, Mehmed Şeref ve Abdurrahim Şerif olmak üzere dört yazara ait toplam 13 coğrafya makalesi yer alır. Yazılar, sistematik olarak birbirini tamamlayıcı nitelikte olmayıp, Anadolu'nun farklı coğrafi özelliklerini yansıtırlar. Bu anlamda kısmen Hakkı Akyol'un Anadolu'nun iklimini ele alan beş makalesi genellemenin dışında tutulabilir (Tablo 1).

Tablo 1. Anadolu Mecmuası'nda Coğrafya Literatürünü Oluşturan Makaleler, Yazarları ve Dergi Sayıları.
Table 1. *Articles that constitute the geographical literature in the Anatolian Journal, the authors of the articles and the issue number of the journal.*

Coğrafya Alt Alanı	Makale Başlıkları					Yazar ve Sayı
Anadolu İklimi (Klimatoloji)	Anadolu İkliminin Genel Özellikleri -Karadeniz -Marmara	Yabis Mıntıka -Şimali El-Cezire -Yüksek Yayla	Orta Anadolu İklimi	AlelumûmBahr-ı Sefid İklimi	-Bahr-ı Sefid'in Şimali İntikal Mıntıkası -Garbî ve Cenubî Anadolu Bahr-ı Sefid İklimi Nahiyesi -Adalar Denizi İklimi Nahiyesi -Cenubî Anadolu Bahr-ı Sefid İklimi Nevâhisi	İbrahim Hakkı 3,4,5,7,8
Doğal Kaynaklar Tarihi Coğrafya	(1)Tarihte Güzişhane Madenleri	(2)Anadolu Madenleri				(1)Abdurrahim Şerif 12 (2) Hamid Sadi 6
Türkiye Coğrafyası	Anadolu Manzaraları Muş Ovasında					Abdurrahim Şerif 9-10-11
Tarihi Yerleşme Coğrafyası	Ankara					Mehmed Şeref 9-10-11
Sağlık Coğrafyası	Anadolu'da Merzagî Sahalar					Mehmed Şeref 1
Doğal Afetler (Kütle Hareketleri)	Geyve Civarında Yılanda Heyelanı					Mehmed Şeref 2
Coğrafya Tarihi	Menâziri'l-Avâlim					Hamid Sadi 1
Siyasi Coğrafya	Devlet ve Merkezi					Mehmed Şeref 6

5.1.1. "Anadolu İklimi" İbrahim Hakkı (Akyol)

İbrahim Hakkı (Akyol) mecmuanın 3,4,5,7 ve 8. sayılarında Anadolu iklimi üzerine seri makaleler yayınlamış coğrafyacı yazarlardandır. Bilindiği üzere Lausanne Üniversitesi'nde fiziki ve doğal bilimler öğrenimi gören Akyol, 1923 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi'nde fiziki coğrafya hocalığı yapmaya başlamış, Türkiye'de fiziki coğrafyanın öncülerinden, Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucularındandır (Yiğit ve Tunçel, 2017:19-21).

Akyol, toplamda 28 sayfadan oluşan makalelerinde Anadolu iklimine etki eden belli başlı faktörler üzerinde durduktan sonra, Anadolu'nun başlıca iklim bölgelerini tespit etmeye çalışmıştır. Buna göre, Karadeniz, Marmara, kurak mıntıka Şimal-î El-Cezîre, Yüksek Yayla, Orta Anadolu, Bahr-i Sefid ile alt iklim bölgelerinin sınırları ve özellikleri hakkında genel bilgiler vermiştir. Anadolu iklimi yazısı, hem sayfa sayısı hem de beş makaleden oluşan bir seri olarak mecmua içerisinde devamlılık arz etmesi yönüyle diğerlerine kıyasla farklılık gösterir. Makaleler Anadolu ikliminin genel çerçevesini çizecek düzeyde olup, detay bilgi içermez.

Makaleler hazırlanırken büyük oranda Almanca, Fransızca ve İngilizce literatürden yararlanılmıştır. Bunların dışında Osmanlı Askeri Rasat Mecmuası verilerinin de kullanıldığı görülür. Genellikle sıcaklık ve yağış değerleri tablolarla verilmiş olup, bunun dışında herhangi bir çizim içermezler.

5.1.2. "Menâzirü'l Avâlim" Hamid Sadi (Selen)

Mecmuada Hamit(d) Sadi (Selen) ye ait iki makale mevcuttur. Coğrafyacı yazarlardan olan Hamit Sadi, Darülfünun Edebiyat Fakültesi'ni 1914 yılında bitirmiş, bir süre muallimlik yaptıktan sonra yurt dışına çıkarak 1923 yılına kadar Viyana Üniversitesi coğrafya şubesinde eğitim görmüştür. Yurda dönüşünü müteakip Siyasal Bilgiler Okulu'nda iktisadî coğrafya profesörlüğüne atanmıştır (Yiğit ve Tunçel, 2017:27-31).

Müellif, 16. yüzyıl Osmanlı coğrafya literatüründe önemli bir yeri olan, Trabzonlu Mehmed Âşık'ın (Aşık Çelebi) *Menâzirü'l Avâlim* adlı eserini tahlil ve tenkit etme amacındadır. Ancak eserin tahliline girmeden önce, yurdunu tanımanın yolunun ilmi metotlarla yapılacak tetkikler neticesindeki bilgi birikimiyle mümkün olacağını ve bunun da elzem olduğunu ifade ederek giriş yapar. Müellif bu durumu, Türk bilim tarihi ve yaşadığı dönemde tespit ettiği bazı olumsuz bilim uygulamalarını tenkit ederek pekiştirir. İlim ve irfan adına gayret gösteren küçük bir zümrenin olduğunu ve bu zümrenin bilim yapma pratiklerinin üç farklı şekilde vuku bulduğunu işaret eder. Müellife göre, bunlardan ilki kaynak ve delil göstermeden kolay yollardan tetkikler yapma şeklidir. İkincisi kaynak ve delilleri tenkide lüzum görmeden, alelade bir eseri temel alıp, ara sıra sayfa sonlarına isim iliştirerek eser üretme şeklidir. Maalesef ki birçok eser bu tarzda yazılmıştır. Üçüncüsü ise, üzerinde çalıştığı herhangi bir konuya yönelik tüm literatürü topladıktan sonra, sıkı bir tenkitle birlikte güvenilebilecek kaynaklara istinat ederek bir eser vücuda getirme şeklidir. Müellif, yorucu olan bu bilimsel çalışma usulünün Türkiye'de daha çok yeni olduğunu vurgulamaktadır.

Bilimsel metotlardan sonra Anadolu'yu tanımanın ilk yolunun onun tarih ve coğrafyasına kaynak oluşturabilecek eserlerin tetkik edilmesi olduğunu ifade eder. Müellif burada kendi tahlil ve tenkidinin önemini ve gerekliliğini belirttiği gibi, Anadoluculuk akımının temel gayesiyle örtüşen bir coğrafi anlayışa sahip olduğunu da gösterir. Yazara göre son dönemlerde Selçuklu ve Osmanlı tarihinin ilk kaynaklarının Batılı bazı uzmanlar tarafından tetkik edildiğini, ancak bunların yeterli derecede olmadığını vurgular. Kendi zamanına kadar *Cihannüma* (Katip Çelebi) ve *Seyahatname'*nin (Evliya Çelebi) tanındığını, ancak en az onlar kadar kıymet arz eden Menâzirü'l Avâlim'in yeterince tanınmadığını, eserin Anadolu ve Rumeli'nin tarihi coğrafyası için ihmal edilmemesi gereken bir kaynak olduğunu belirtir.

Müellif eserin yazarını yaptığı seyahatleriyle birlikte kısaca tanıttıktan sonra eserin bölümleri ve içeriği hakkında genel değerlendirmelere başlar. Bu yönüyle eserin Orta Çağ eserleri türünden kozmografya kitabı olduğunu, iki bölümden oluştuğunu ve içerisinde coğrafyanın büyük bir yer tuttuğunu belirtir. İlk bölüm daha çok kozmografik tarzda bilgilerden oluşurken, coğrafi bilgilerin ikinci kısımda yoğunluk kazandığını, burada verilen umumi bilgilerin yanında tarih-coğrafya tetkikatı için daha çok şehirlerden bahseden kısmın ehemmiyet kazandığını ifade eder. Eserdeki coğrafi bilginin Batlamyus'un yedi iklimi (iklim-i hakiki) ile Ebu'l-Fida'nın 28 iklimine (iklim-i örfi) göre düzenlendiğini, her bir Batlamyus iklimine denk düşen memleketlerin örfi iklimlere ayrıldığını vurgular. Müellif, başta Ebu'l-Fida'nın *Takvîmü'l-Büldân'*ı olmak üzere eserin yazımında yararlanılan kaynakların ilim dünyasında kıymet verilen eserlerden olduğunu özellikle belirtir. Bu vurguyla müellifin, Âşık Mehmed'i üçüncü tarza uygun eser üreten müellifler arasına koyduğu anlaşılır.

Müellif, eserin içeriği ve coğrafya literatüründeki yerine dair bilgileri Franz Taeschner'in 1923 yılında Alman Şark Cemiyeti Mecmuası'nda yayımlanmış olan makalesinden aktarır. Aslında tetkikin bütünü göz önüne alındığında, büyük bölümünün Taeschner'in tetkiki doğrultusunda olduğu dikkati çeker. Nitekim müellif daha sonra Taeschner'in bu makalesini tercüme ederek 1928 yılında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası'nın 2. cildinde yayımlamıştır . [10]

Müellifin aktarımıyla Taeschner'e göre Menâzirü'l Avâlim'i önemli kılan birkaç husustan ilki, Osmanlı döneminde Orta Çağ coğrafya literatürü tarzında tanzim edilmiş son seçkin eser olmasıdır. Diğeri ise, Orta Çağ'ın seçkin coğrafya eserlerinden yararlanılarak yazılmış olmasıyla birlikte, Âşık Mehmed'in yaşadığı dönemdeki gözlem ve kanaatlerini de esere aktarmış olmasıdır. Bu, şehirlerle ilgili güncel bilgilerin de eklenmesi anlamına gelmektedir.

5.1.3."Anadolu Madenleri" Hamid Sadi (Selen)

Mecmuanın 6. sayısında yer alan Anadolu Madenleri adlı makalede Hamid Sadi Selen, Anadolu'ya ait jeolojik bilgilerin yetersizliği nedeniyle madenler hakkında detaylı bilgi birikimine sahip olunmadığını belirterek, muhtelif jeoloji âlimlerinin görüşleri doğrultusunda Türkiye'de pek çok madenin varlığından söz etmenin mümkün olduğunu ifade eder. Dipnot bilgilerinden anlaşıldığı kadarıyla, burada daha çok A. Philipson'un Küçük *Asya'nın Jeolojisi*, P. Oswald'ın *Şarkî Anadolu'nun Jeolojisi* adlı eserleri ile Flicgel ve H. Vencker'in Harbiye Nezareti adına yazdıkları raporların Türkiye İktisat Mecmuası'nda yayımlananlarından yararlanmıştır.

Türkiye'de madenciliğin az gelişmesinde etkili olan belli başlı sebepleri ile Türkiye ekonomisinde tarım, hayvancılık ve madencilik tercihleri üzerinde genel değerlendirmelerde bulun-

[10] Detaylı Bilgi için bkz. Taeschner, F. (1928). "Osmanlılarda Coğrafya" çev. H. Sadi Selen *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, c.II, 271-314.* Ayrıca Menâzirü'l Avâlim hakkında detaylı bilgi için bkz. İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim.* c.II. İstanbul: İz Yayınları; Türkay, C. (1999). *Osmanlı Türklerinde Coğrafya*. İstanbul: MEB Araştırma İnceleme Dizisi.

muştur. Makalenin devamında kurşun ve çinko başta olmak üzere bazı madenlerin Anadolu'daki dağılışı ve işletme durumlarına dair özet düzeyde bilgiler verilmiştir. Makalenin sonunda devamının olduğu notu düşülmüştür. Ancak öyle anlaşılıyor ki, mecmuanın yayım hayatının kısa olması nedeniyle devamı niteliğindeki bölümler yazılamamıştır

Her iki yazara ait coğrafya çalışmalarının adlarının sözü edilen hareket ve mecmuanın adıyla örtüşür bir şekilde "Anadolu" ifadesini taşıması dikkat çekicidir.

5.1.4. "Anadolu'da Merzagî Sahalar" Mehmed Şeref (Aykut)

Mecmuada coğrafya içerikli dört yazıyla dikkati çeken yazar Mehmet(d) Şeref (Aykut)'tir. Müellif yaşamında hukuk ve siyasi kimliğinin yanında gazeteciliğiyle de tanınır. Nitekim aktif siyasetin yanında siyasi içerikli kitaplarıyla ön plana çıkmıştır[11]. Anadolu Mecmuası'nda siyasi coğrafya, yerleşmelerin tarihi coğrafyası ve sağlık coğrafyasını konu edinen makaleler yazmış, kütle hareketleri ile ilgili bir yazıyı da aktarmıştır. Gerek makalelerinin içeriği, gerekse kullanmış olduğu kaynaklar göz önüne alındığında, coğrafya ve coğrafyacılara ilgi duyduğu ve hatta Batı (özellikle Fransa) coğrafya literatüründen yararlandığı dikkati çeker.

Müellifin Anadolu Mecmuası'ndaki ilk yazısı 1. sayının son makalesi olan Anadolu'da Merzagî (bataklık) Sahalar adındadır. Makalede çok detaylı bir şekilde olmasa da Anadolu'daki sıtma hastalığına sebebiyet veren bataklık alanların (günümüzde sulak alan olarak nitelendirilir) genel dağılışı üzerinde durulmuştur. Müellif, dağılışın büyük oranda akarsuların dağılışıyla paralellik gösterdiğini, özellikle akarsuların çevresindeki düz alanlarda biriken sulara yakın kurulmuş yerleşmelerde yaşayan nüfusun sıtmaya maruz kaldığını belirterek, genel bir çerçeve çizmiştir. Aslında bunun için bu sahaları detaylarıyla gösteren haritanın olması gerektiğini belirterek, dönemin harita konusundaki yetersizliğine de vurgu yapmıştır. Dağılışı, Karadeniz sahili, Marmara sahili, Adalar Denizi sahili, Akdeniz sahili ve Dâhili Anadolu'daki sıtma şeklinde başlıklandırarak yapmıştır. Makale, 19. ve 20. yüzyıllarda Türkiye'yi etkilemiş en önemli sağlık sorunlarından biri olan sıtmanın sebeplerinin coğrafi yönüne değinmesi bağlamında önem arz eder. Bu yönüyle, erken Cumhuriyet Döneminde yazılmış Türkiye sağlık coğrafyasına dair ilk çalışmalardandır.

5.1.5."Geyve Civarında Yılanda Heyelanı" Mehmed Şeref (Aykut)

"Geyve Civarında Yılanda Heyelanı" adlı makale, Mehmed Şeref tarafından mecmuaya nakledilse de yazının orijinali, arazi raporuna dayalı 23 sayfalık bir kitabın 3 sayfalık özeti şeklindedir. Rapor, dönemin Maarif Vekâleti tarafından Yılanda heyelanını tetkik etmeleri için görevlendirilen, Darulfünûn Fen Fakültesi İlmü'l-Arz müderrislerinden Doktor Ahmet Müştak, Edebiyat Medresesi Tabiî Coğrafya Muallimi İbrahim Hakkı, Fen Fakültesi Suhûr ve Müstehâsât (taş ve fosil) Muallimi Ahmet Mâlik beylerden oluşan bir ilmi heyetin 13 Ağustos 1923 günü yaptıkları tetkik sonucunda hazırlanmıştır.

Kitabın bilimsel kıymetini, işlevselliğini vurgulayan yazı, kütle hareketini temel alan coğrafya, jeoloji, mineraloji ve paleontoloji içeriklidir. Heyelanın yeri, belli başlı sebepleri, meydana gelişi üzerinde durulmuş, sahanın topografik yapısı, yağış, nem ve rüzgâr durumuyla açıklanmaya çalışılmıştır. Heyelanın baş amilinin, sahanın litolojik yapısıyla birlikte yaklaşık 5 aydır devam eden yağmurlar olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Çalışmada detaylarıyla üzerinde durulan diğer bir husus, heyelanın beşeri unsurlara verdiği ve gelecekte vermesi muhtemel zararlara yöneliktir. Yerleşmeler, tarlalar ve su kuyularının yanında özellikle Sakarya demiryolu ve şosesine olan etkileri üzerinde durulmuş, Geyve Boğazı'nın ulaşım yönüyle üstlendiği stratejik durum da vurgulanmıştır.

Müellif, içeriği ve arz ettiği bilimsel değeri itibariyle kitabı öncelikle övmüş, son cümlede de, bu yolla dahi olsa memleketin tetkiki, dolayısıyla faydası için yetkili makamların araç tahsis etmesinin gerekliliği konusunda temennide bulunmuştur.

5.1.6. "Devlet ve Merkezi" Mehmed Şeref (Aykut)

Mehmed Şeref'in üçüncü makalesi Devlet ve Merkezi, mecmuada kaynakçası olan nadir yazılardan biridir. Yazının hazırlanışında Fransız coğrafyacılar Camile Vallaux ve Jean Brunhe'nin *Geographie de l'Histoire* ile *Le Sole et l'Etat* adlı çalışmalarından yararlanılmıştır. Makalede müellif, 13 Ekim 1923'te Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olmasını müteakip, bu mühim meselenin bilimsel gerekçelerinin açıklanmadığını ileri sürerek, konumu ve diğer coğrafi özellikleri temelinde yeni başkentin seçimine siyasi coğrafya anlayışıyla bilimsel açıklamalar getirmiştir. Bu siyasi tercihin mekân odaklı olarak dönemin bilimsel paradigmaları çerçevesinde gerekçelendirilmesi ve kullanılan kaynaklar bu metne siyasi coğrafya niteliği kazandırmıştır. Makalede öncelikle Spencer Sosyoloji ekolünün görüşleri doğrultusunda devlet, insan vücuduna benzetilerek başkentin devletin merkez uzvu olduğu görüşü benimsenmiş, Paris başta olmak üzere farklı Avrupa başkentleri örnek gösterilerek, merkezi uzuv ile devletin diğer bölümleri arasındaki ilişkiler tarihi olaylarla işlenmiştir. Bunu müteakip bir şehrin başkent olmasıyla birlikte geçirdiği değişim, özellikle diğer fonksiyonlarının gelişimi temelinde açıklanmaya çalışılmıştır. Müellifin yerleşmelerin fonksiyonları ve bunlar arasındaki ilişkileri coğrafi bir tarzda ele alması, onun coğrafya literatürüyle olan bağını göstermesi noktasında önemlidir.

Makalede siyasi coğrafya açısından dikkati çeken tespit, devlet merkezlerinin temelde tabiî ve sunî olarak ikiye ayrılmasıdır ki, tabiî olanlar coğrafi açıdan birçok olumlu özelliğe sahip olmaları nedeniyle hem bir şehir olarak, hem de devlet merkezi olarak daha fonksiyoneldirler. Makale genel olarak değerlendirildiğinde, yazıldığı dönemin baskın siyasi fikri olan üniter devlet anlayışına olan yakınlığıyla dikkati çeker.

5.1.7. "Ankara" Mehmed Şeref (Aykut)

Mehmed Şeref'in Ankara adlı yazısı üç sayının bir arada basıldığı 9-10 ve 11. sayılarda çıkmıştır. Aslında Devlet ve Merkezi adlı makalesiyle örtüşen adeta onun devamı niteliğinde olan bir yazıdır. Burada Ankara, başkent oluşundan çok tarihin hemen her döneminde önemli bir yerleşme, şehir ve merkez oluşu yönüyle işlenmiştir. Makalede şehrin, tarihin farklı

[11]Detaylı bilgi için bkz. Öngül, B. (1991). Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

dönemlerindeki görkemli günlerinden kesitler sunulduktan sonra, kuruluş yerinin neden eski olduğu, neden burada kurulduğu, bu yerin seçiminde ve kuruluşunda ne gibi doğal, beşerî ve iktisadî amillerin etkili olduğu yönünde sorulara cevap aranmıştır. Sorulara cevap olarak müellif Anadolu'nun kıtalar arasındaki coğrafi konumu ile Ankara'nın Anadolu'daki konumuna dikkat çekerek, Ankara'nın doğu-batı arasındaki yolların kavşağında yer aldığını dolayısıyla yer değiştiren kavimlerin uğradığı bir yer olduğunu belirtir. Sit, situasyon ve ulaşım ağını temel alan bu açıklamayı müteakip topografik şartların savunma ve güvenlik konusundaki önemi, verimli topraklar ve su kaynakları gibi yerleşme açısından önem arz eden özellikleri üzerinde durmuştur. Dolaylı olarak gerek konumu ve gerekse coğrafi özelliklerinin bir sonucu olarak Ankara'nın geçmişten günümüze önemini korumuş bir şehir olduğu vurgulanmıştır. Doğrudan ifade edilmese de bir önceki makalede değinilen Ankara'nın başkent seçilmesinde etkili olan dayanaklar tarihi yerleşme coğrafyası yönüyle bu makalede de açıklanmıştır.

5.1.8. "Anadolu Manzaraları Muş Ovasında" Abdurrahim Şerif (Beygu)

Anadolu Mecmuası'nda coğrafya makaleleri yazan dördüncü yazar, Abdurrahim Şerif (Beygu)'dir. Daha çok *Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri ve Ahlat Kitabeleri* adlı tarih çalışmalarıyla, dolayısıyla tarihçi kimliğiyle tanınan Abdurrahim Şerif, uzun yıllar Orta ve Muallim Mekteplerinde Tarih-Coğrafya muallimliği yapmıştır. Anadolu Mecmuası'ndaki yazıları onun ilk basılan makaleleridir.[12] Öyle anlaşılıyor ki, burada ele aldığımız yazıları da Bitlis ve Gümüşhane'deki öğretmenlik yıllarında sürdürdüğü araştırma ve gözlemlerinin sonuçlarıdır.

Müellifin ilk makalesi, 9-10-11. sayıda (birlikte basılmıştır) yayımlanmış olan Anadolu Manzaraları Muş Ovasında adlı gözleme dayalı tasviri bir çalışmadır. Öncelikle Muş Ovası'nın genel sınırlarını çizdikten sonra, kısaca fiziki coğrafya özellikleri hakkında bilgi verir. Makalede, özü itibariyle Muş Ovası'nın toprak, su kaynakları ve yüzölçümüne bağlı zirai potansiyeli ile düşük nüfus yoğunluğu ve zayıf iktisadî yapısı arasındaki asimetriye odaklanılmıştır. Müellif, tütün, pamuk, pirinç ve hububatın yetiştiği ovanın yarım milyon insanı besleyebilecek potansiyelde olduğunu ifade eder ki, bu durumu, *2. Adana Ovası*'dır diyerek, yani Muş Ovası'nı Çukurova'ya benzeterek anlatmaya çalışır. Müellife göre, gerek Bitlis ve gerekse Muş Ovası'nda gözlemlediği bu doğal potansiyel ile beşeri ve iktisadî yaşam arasındaki asimetrinin temel sebebi ulaşımın yetersizliğidir. Bölgede yetiştirilen ürünlerin pazarlara ulaştırılamaması, tarım potansiyelinin gereğince değerlendirilmesinin önünde engeldir. Muş ve Bitlis'in iktisadî gelecekleri o dönemde yapımına başlanan Erzurum-Muş şosesinin bir an evvel bitirilmesine bağlıdır.

5.1.9. "Tarihte Gümüşhane Madenleri" Abdurrahim Şerif (Beygu)

Doğal kaynakları temel alan tarihi coğrafya içerikli bir yazıdır. Yazıda, gümüş madenlerinin işletilme süreci İlk Çağ'dan itibaren ele alınsa da, önemli ölçüde Osmanlı dönemini temel alarak 19. yüzyılın ilk çeyreğinde işletmenin kapatılmasına kadarki süreç işlenmiştir. Makale özünde iktisadî faaliyetler (madencilik temelinde) ile yerleşmelerin gelişimi ilişkisini Gümüşhane örneğiyle açıklama amacındadır. Yazarın tespitine göre, Gümüşhane ve çevresi 1688-1828 tarihleri arasında şöhret ve ehemmiyet kazanarak cazibe merkezi haline gelirken, 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbiyle birlikte maden işletiminin durması, genel akışı değiştirmiştir. Bunu müteakip harpler ve derebeylerin baskısı da eklenince Gümüşhane iktisadî anlamda gerileme sürecine girmiş, bu da yöreden dışarıya yönelik göçleri beraberinde getirmiştir. Nitekim ikbal döneminde 9 bin haneli büyük bir şehir olan Gümüşhane, 1924-25 yılları itibariyle 500 haneye gerilemiştir.

5.2. Dönüm Dergisi'nde Yer Alan Coğrafya Literatür Örnekleri

Anadoluculuk hareketini temsil eden önemli yayın organlarından olan Dönüm Dergisi, 1930'larda ikinci nesil Anadolucular olarak adlandırılan akademisyen grup tarafından çıkarılmıştır. Bunlar kendilerini memleketçi olarak tanımlayan Ankara Üniversitesi Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretim elemanlarından oluşur.

Dergi, 1932-1936 yılları arasında 44 sayı, 1939-1940 yılları arasında da 12 sayı olmak üzere toplamda 56 sayıdan oluşur. Tarım eksenli Türkiye ekonomisi vizyonuyla, dönemin tarım sektörünün işleyişini ve sorunlarını akademik bir seviyede gündemine almış, gerek üretici gerekse bürokratik kesimi aydınlatma amacının yanında, dönemin tarım politikalarını belirleme misyonuyla da varlık göstermiş periyodik bir yayındır. Millet iktisadının parçası olan ziraat, en az diğer parçaları oluşturan sanayi, münakale ve ticaret kadar önemlidir. Zira yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir köylü devletidir. Ülken, Dönüm Dergisi için Anadolucu hareketin daha somut bir zeminde karşılık bulmuş hali olduğunu ifade ederek, köycülük temeline vurgu yapmıştır (Ülken, 1992:481). Anadolu Mecmuası ve diğer Anadolucu periyodik yayın organları daha çok Anadolu'nun kültür temelli milli birliğini ön plana alırken, Dönüm Dergisi ziraat ekseninde milli bir ekonomik bütünlüğe vurgu yapmıştır. Aslında bu yaklaşım dönem itibariyle içerisinde bulunulan "milli iktisat"[13] anlayışıyla da belli ölçülerde örtüşmekteydi.

Bilimsel bir yaklaşıma sahip olan dergi, Anadolucu akımla ilişkili olarak *memleket ilimciliği yerli ilim* anlayışıyla, yerli zirai ilimlerin ortaya konması adına bilinç yaratma hedefi güder. Zirai hayatta bilimsel çalışmaların yapılması ve bilimsel gelişmelerin ülke şartlarına uyarlanması bu kavramların özünü teşkil eder. Memleket ilimciliği: *yerli kıymetlerin* gelişmesine yol açacak tek çözümdür. Ana hedef Anadolu'nun zenginliklerinin bilimsel yöntemlerle ölçülmesi ve işlenmesidir. Zira memleketçilere göre Anadolu, tüm cevherini içinde saklayan bir hammaddedir. Doğallıkları ve zenginlikleriyle bize, kendimize özgü bir açılım sağlayabilir. Bu bağlamda Anadolucu diğer yayınlarda olduğu gibi Dönüm Dergisi'nde de Anadolu'nun tanınması gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Realist bir çizgide olan yayın organı, Anadolucu diğer periyodik yayınlara kıyasla pozitivist bilim anlayışını benimsemiştir. Zirai gelişmeyi ön plana çıkarsa da, toplumda sınıfsal farklılıklara yol açacak Batı tarzı büyük sermaye eksenli

[12] Detaylı bilgi için bkz. Hacıfettahoğlu, İ. (2016), Erzurumlu Tarihçi Abdurrahim Şerif Beygu İhtiyar Yaşayıp Genç Ölen Büyük İnsan. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 36, 9-26.

[13] İttihat ve Terakki iktidarı sırasında özellikle Balkan savaşları sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımıyla birlikte milli iktisadın ön plana çıkması söz konusu olsa da, I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı yeni koşullar milli iktisat uygulamalarını gündeme getirmiştir. Sonrasında 1929 mali bunalımı ve yeni bir dünya savaşının ufukta görünmesi nedeniyle milli iktisat uygulamalarının Cumhuriyet'in erken dönemlerinde de etkili olduğu görülür (Pamuk, 2019:163-164). "Milli İktisat" detaylı bilgi için bkz. (Toprak, 1995:145-154;Boratav, 2007:19-27).

bir gelişimi uygun görmez. Anadolu'nun bu konuda özel bir yapıya sahip olduğunu kabul ederek küçük üreticilerden oluşan kooperatifçiliği benimser (Kayam, 2005:72-83).

Bu çalışmada, günümüzde derginin tüm sayılarını (56 sayı) bulmak mümkün olmadığından İzmir Milli Kütüphanesi'nden temin edilebilen 33'ü incelenmiştir. Yine, 1939-1940 yıllarında çıkan 12 sayıda yer alan makalelerde daha çok ziraata yönelik teknik ve uygulamaları temel alan konulara odaklanılmış olması nedeniyle, yani coğrafya içerikli makaleler daha çok ilk 44 sayıda yer aldığı için 1939-1940 yılında çıkarılan sayılar incelenmiş ancak coğrafya literatürü olarak ele alınmamıştır. Çerçevesi çizilen dergi sayılarında, mekânsal dağılış temelini gözeterek bağıntı oluşturan yazılar coğrafya yazını olarak seçilmiş olup, bu bağlamda 1934 ila 1936 yılları arasındaki 21 sayının içeriği buradaki değerlendirmenin temelini oluşturmuştur.

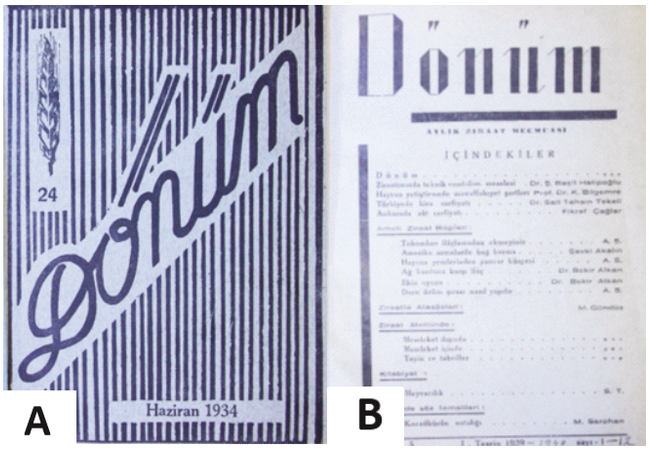

Fotoğraf 4. A-1932-1936 yılları arasında çıkan Dönüm Dergisi, B-1939-1940 yıllarında çıkan Dönüm Dergisi.
Photo 4. *A - The Journal of Dönüm published between 1932-1936, B - The journal Dönüm published between B-1939-1940.*

Dergi doğrudan coğrafya literatürünü besleyen bir yayın organı olmamakla birlikte, tarım ile coğrafi şartların bağdaşıklığı temelinde ilk 44 sayıda çok sayıda coğrafya içerikli makalenin yayımlanmasına aracı olmuştur. Dergi içerisindeki coğrafya makalelerini, *Türkiye tarımını etkileyen coğrafi faktörler-iklim, su kaynakları ile Türkiye'deki tarımsal faaliyet ve ürünlerinin mekânsal dağılışı ve ticareti* şeklinde iki ana başlık altında toplamak mümkündür. Bunların dışında, Türkiye'den bazı iller ile komşu ülkelerin coğrafi ve tarımsal yönlerinin tanıtıldığı yazılar da coğrafi bilgi içermelerine karşın, daha çok tanıtım ve popüler bilim yazını özelliği taşıdıkları için değerlendirmeye alınmamıştır.

Dergideki coğrafya makalelerinin en dikkat çekeni, Türkiye iklimini temel alanlardır. Derginin ilk sayılarında *Türkiye İklim Faktörleri* başlığıyla yağış ve sıcaklık gibi iklim elemanlarının Türkiye'deki genel özellikleri işlenirken, 20'li sayılardan sonra aynı iklim elemanları *Türkiye İklim Mıntıkalarından* ana başlığıyla bölgesel düzeyde işlenmiştir. Bu bağlamda, sıcaklık ve yağış elemanları 1-Cenup Anadolu I, II, 2-Cenubun Doğu Parçası I, II, 3-Ege Mıntıkası I, II, 4-Marmara Havzası I, II alt başlıklarıyla bölgesel anlayışla ele alınmıştır. Böylece denilebilir ki, dönemin verileri temelinde Türkiye açısından sınırları son derece muğlak bir iklim bölgeleri tasavvuru söz konusudur (Tablo 2).

Tablo 2. Dönüm Dergisi'nde Türkiye İklimi ve İklim Bölgelerini Temel Alan Makaleler, Yazarları ve Dergi Sayıları.
Table 2. *Articles regarding Turkey's climate and climate zones in the Journal of Dönüm, the authors of articles and the issue number of the journal*

Makale Adı	Yazarı	Dergi Sayısı
Türkiye İklim Mıntıkaları: Birinci İklim Mıntıkası Cenup Anadolusu I, II	A.Hadi	24
Türkiye İklim Mıntıkaları: İkinci İklim Mıntıkası Cenubun Doğu Parçası I, II	A.Hadi Sözen	34,35
Türkiye İklim Mıntıkaları: Üçüncü İklim Mıntıkası Ege Mıntıkası	A.Hadi Sözen	36
Türkiye İklim Mıntıkaları: Üçüncü İklim Mıntıkası Ege Mıntıkası II	A.Hadi Sözen	38
Türkiye İklim Mıntıkaları: Dördüncü İklim Mıntıkası (Marmara)	A.Hadi Sözen	39
Türkiye İklim Mıntıkaları: Dördüncü İklim Mıntıkası Marmara Havzası	A.Hadi Sözen	43

Özellikle dönemin tarım faaliyetlerinin büyük oranda iklime bağlı olması ve yine bilgi alt yapısı oluşturması nedeniyle, gerek iklim elemanlarının genel durumu, gerekse bölgeler itibariyle iklimin dağılışı üzerinde durulmuştur. Dönemin meteoroloğu A. Hadi (Sözen) tarafından kaleme alınan makaleler, her mıntıka için yağış ve sıcaklık elemanları gözetilerek oluşturulmuştur. Her mıntıka için sayıları 5 ila 9 arasında değişen istasyonların verileri kullanılmıştır. Yine rasatların ülke çapına yayılışının yeni olması nedeniyle makalelerde kullanılan verilerin rasat süresi büyük oranda 5 yıllıktır. İstasyonlar mıntıkaların iklimini belirgin olarak karakterize eden il merkezlerinden seçilmiştir. Özellikle Akdeniz, Ege gibi mıntıkalarda kıyı istasyonları temel alınmıştır.

İkinci grup, zirai ürünlerin üretimi ve bu üretimin mekân ve zamandaki dağılışı ile ürünlere dayalı ticaret, yani Türkiye iktisadî coğrafyası, Türkiye ziraat ve ticaret coğrafyası niteliğinde makalelerden oluşur. Makaleler, Dr. Şevket Raşit, Rıfat Talat, Sait Tahsin, Dr. Ali Kemal, Emin Arif gibi farklı yazarlar tarafından yazılmıştır. Türkiye'de Ormanların Dağılışı, Kara Sığır Teksiri, Fındık Mıntıkaları ve İhtihsalatı ile Buğday, Pirinç, Şekerpancarı, Yerfıstığı ve Pamuk İstihsalatı gibi konular ön plana çıkmıştır (Tablo 3). Bu makalelerde, iklim elemanları, topografya ve sulamanın üretimdeki etkin rolüyle birlikte, üretimin mekâna ve yıllara bağlı değişimini etkileyen diğer faktörler üzerinde de durulmuştur. Bu yönüyle makalelerin kurgusunda bağıntı ilkesinin gözetildiğinden de söz edilebilir. Dönemin ekonomik coğrafya kaynaklarına (Hamid Sadi İktisadî Coğrafya 1926) atıf yapılmıştır. İstatistiklerin yetersizliği nedeniyle yeteri kadar detaylı ele alındığını söylemek güç olsa da, Türkiye ziraat coğrafyası çalışmaları için tarihi bir kaynak niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Tablo 3. Dönüm Dergisi'ndeki Tarım Coğrafyası İçerikli Makaleler, Yazarları ve Dergi Sayıları.
Table 3. *Articles on agricultural geography in the journal of Dönüm, the authors of articles and the issue number of the journal.*

Makale Adı	Yazarı	Dergi Sayısı
Türkiyede Buğday İstihsalatı I, II, III	Dr. Şevket Raşid	25,27,28
Türkiye Ziraat Nebatlarında Çeşitlilik	Şeyda Ziya (Kerestecioğlu)	25
Türkiyede Kara Sığır Teksiri	Rıfat Talat	25
Türkiyenin Orman Kuvvesi	Dr. Ali Kemal	26
Türkiyede Ormanların Dağılışı	Dr. Ali Kemal	27
Pirinç İstihsalatımız ve İthalatımız	Emin Arif	28
Türkiye Ormanlarının Ağaç Nevileri Bakımından Kıymeti	Dr. Ali Kemal	29
Türkiye Ormanlarının Ağaç Nevileri ve Dağılışları	Dr. Ali Kemal	30
Türkiyede Fındık Mıntıkaları ve İstihsalatı	Dr. Sait Tahsin Tekeli	44

Dönemine göre yoğun denilebilecek istatistik kullanımı söz konusudur. Ancak istatistiki verilerin yetersizliği nedeniyle zaman ölçeği 5-6 yılla sınırlı kalmıştır. Üretimin mekândaki dağılışı, iller bazında yapıldığı gibi bölgeler düzeyinde de yapılmıştır. İllerin üretimdeki mutlak paylarının yanında, illerin arazi büyüklüğü ile üretim arasındaki ilişki üzerinde durularak mekâna dayalı ekonomi, yani iktisadî coğrafya yapılmıştır. Bazı çalışmalarda 1941 I. Coğrafya Kongresi'nde belirlenen bölgelerle (sınır olarak değil) örtüşecek şekilde bölgesel sistematiğin kurgulandığı görülür. Güneydoğu Anadolu Bölgesi genellikle Doğu Anadolu'yla birlikte değerlendirildiği için dağılış 6 bölge üzerinden yapılmıştır. Başta da belirtildiği üzere bu çalışmada tüm sayılara ulaşılamadığı için Dönüm Dergisi'nintamamı değerlendirilememiştir. Dolayısıyla dergi içerisindeki coğrafi tarzdaki makaleler Tablo 2 ve 3'te verilenlerle sınırlı değildir. Derginin en azından 1932-1933 yıllarında çıkan sayılarında Türkiye iklimi ve iklim elemanlarını konu edinen makalelerin varlığı bilinmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirme

Anadoluculuk fikir hareketinin paralelinde, 1920 ila 1940 yılları arasında, hem münferit hem de periyodik yayın organlarına bağlı gelişen, "Anadolucu coğrafya" olarak tanımlanabilecek bir literatürün varlığı söz konusudur.

-İlgili literatür Anadoluculuk akımının fikri temelleriyle örtüşen hatta ona bilimsel zemin oluşturacak bir anlayışla varlık göstermiştir. Zira Anadoluculuk, mekân odaklı bir fikir hareketidir. Dolayısıyla hareketin geleceği ve başarısı anlamında da odaklanılan mekân olan Anadolu'nun bilinmesi esastır.

- Coğrafya literatürünün Anadoluculuk akımı içerisindeki rolü, akımın Anadolu'nun yeterince tanınmadığı ve önemsenmediğine yönelik anlayışıyla belirlenmiştir. Anadolu coğrafi yapısı ve doğal kaynaklarıyla birlikte insan, dil, inanç, yaşam tarzı gibi sosyo-kültürel değerlerin kaynağı ve bütünleştirildiği vatandır. Burada Anadolu, milleti oluşturan değerleri örgütleyici bir misyonla tanımlanır. Dolayısıyla değerleri tanıma, tanımlama, tanıtma ve yaşatmanın yolu, örgütleyici mekân olan Anadolu'yu bilimsel yöntemlerle tanımak ve anlamaktan geçer. Kaldı ki akıma göre, Anadolu, tarih boyunca ihmal edildiği için yeterince tanınmamış ve bilinmemektedir. Ulus ve vatan inşasını kapsayan bu süreç, toprağın vatanlaşması ve mekânın uluslaşması olarak da tanımlanabilir. Ancak, özellikle belirtilmesi gereken husus, Türkiye'de yaşanan bu sürecin bazı yönleriyle Alman ekolüne benzerken, bazı yönleri itibariyle Fransız ekolüne benzemesidir. Vatan tanımıyla (sınırları belirlenmiş mekân) Anadolu'nun örtüştürülmesi, Alman ekolünden çok, ülke topraklarının siyasal bir aidiyet mekânı olarak tanımlanmasını temel alan Fransız ekolüne yakınlık göstermektedir. Bu bağlamda Anadoluculuk akımında millet kavramı, coğrafya ve kolektif geçmişin (tarih) özgüllüğü noktasında Alman ekolüne (toprağın vatanlaşması) yakınlık gösterirken, Anadolu odaklı millet kimliği kabulü yönüyle de Fransız ekolüne (mekânın uluslaşması) yakınlık gösterir. [14]

-Genel olarak akım içerisinde coğrafi bilgiye mekânı tanıma, tanıtma, sorunları belirleme, kaynakları yerinde kullanma gibi pragmatik bir yaklaşımla rol biçildiği için, üretilen coğrafya bilgisinin de doğrudan hayata yönelik, ameli ve faydacı nitelikte olması kaçınılmazdır. Aslında bu faydacı ve ameli bilgi anlayışı Osmanlı dönemi coğrafya literatüründen gelen bir mirastır.[15]

-Anadoluculuk akımına destek veren coğrafya metinlerinde temel alınan konular farklılık gösterse de, belirli ortak kavramlar çerçevesinde işlenmiştir. Coğrafi kavramlar, Anadoluculuğun temel değerleriyle örtüştürülmüş ve onları destekleyen fonksiyon/fonksiyonlar kazandırılmıştır (Şekil 1).

-Tüm çalışmalarda Anadolu, vatan kavramı çerçevesinde işlenmiştir. Yaklaşımları farklı olsa da coğrafi realitesiyle vatanı tanıma ve tanıtma yoluyla sorunları çözülmüş, kalkınmış bir Anadolu medeniyetinin oluşumu metinlerin ana çerçevesini belirlemiştir (Şekil 1). Burada Anadoluculuk akımında benimsenen kalkınma kavramının Batı tarzında emperyalist bir kalkınmayı hedeflemediğini belirtmek gerekir. Aksine, tercih edilen yollar farklı olsa dahi, hemen tamamında Anadolu gelenekleri ve ihtiyaçları temelinde, istenildikçe ve ihtiyaç duyuldukça, öz kaynaklara dayalı, toplumsal yapının bozulmadığı, diğer bir ifadeyle toplumsal yabancılaşmanın yaşanmadığı bir kalkınmanın hedeflediğini söylemek mümkündür.

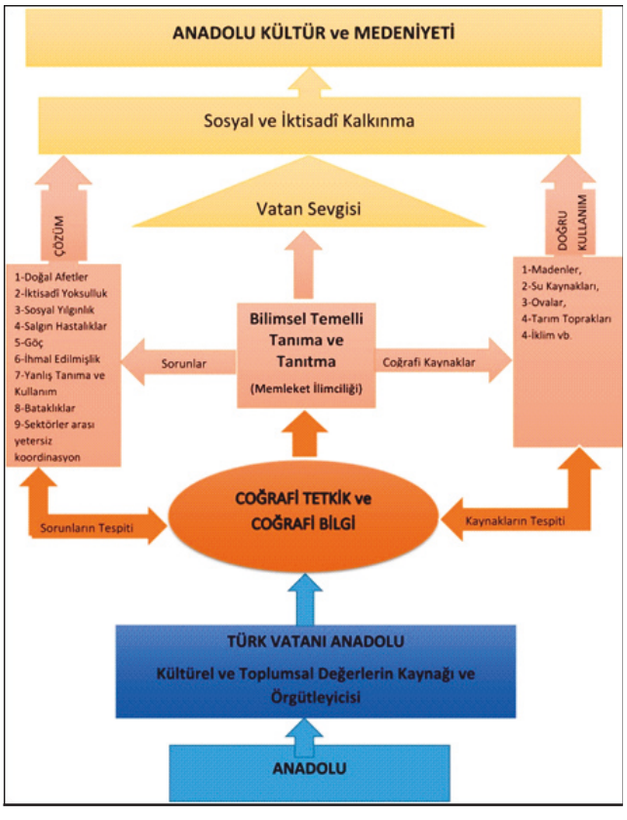

Şekil 1. Anadolucu Coğrafya Literatüründe Ön Plana Çıkan Temel Kavramlar Haritası.
Figure 1. *Map for the basic concepts that stand out in the Anatolian Geographical Literature*

-Dönemin veri temin ve işleme şartları göz önüne alındığında, literatürün bilgi düzeyi itibariyle de küçümsenmeyecek bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür. İncelenen yazının büyük bölümü bilimsel temellere dayanan yazılardan oluşmak-

[14] Anadoluculuk akımı içerisinde coğrafya literatürünün üstlendiği rol, Fransa'daki ulus inşası sürecinde mekânın uluslaşması, Almanya'da coğrafya ve coğrafya eğitimini toprağın vatanlaşması pratiğinde kullanılmasıyla benzerlik gösterir (Detaylı bilgi için bkz. Durgun, 2018:36-52).

[15] Osmanlı dönemi coğrafi bilginin genel özelliklerine yönelik detaylı bilgi için bakınız (Taeschner, 1928).

maktadır. Tasvir ağırlıklı olsa da, sebep-sonuç ve bağıntı ilkelerinin gözetildiği dikkat çekicidir.

-Mehmed Cemal'in kitabı ve İ. Hakkı Akyol tarafından yazılan "Anadolu İklimi" adlı seri makaleler dışında metinlerde görsel materyal kullanımı söz konusu değildir. Akyol'un makalesindeki görsel materyal sadece sıcaklık ve yağış tablolarıyla sınırlı kalırken, Mehmed Cemal'in kitabında harita, kroki, profil tarzında 48 adet kartografik çizim görmek mümkündür. Zira kitabın kartografik yönü dönemine göre oldukça iyi düzeydedir.

-Anadolucu coğrafya literatüründe yer alan eserlerin diğer bir özelliği, eserlerin içeriğiyle de bağlantılı olarak bilimsel araştırma ve yazım metodu yönüyle Anadolu'yu bir araştırma sahası, araştırma konusu, yani bir fenomen haline getirmeleridir. Anadolu'nun fiziki ve beşeri bütün coğrafi yönlerinin, sistematik olarak ele alınması anlayışıyla hazırlanmışlar ve Anadolu temelli monografya tarzı literatürün gelişmesinde etkili olmuşlardır. Bu açıdan değerlendirildiğinde bölgesel yaklaşım temelli Türkiye coğrafyasının ilk örnekleri olduğunu da söylemek mümkündür. Nitekim dönemin literatürünü işleyen başka çalışmalar da bu görüşü desteklemektedir. Cumhuriyet ve devletin resmi ideolojisinin de etkisiyle 1925'ten sonraki dönemde "Vatan Coğrafyası" "Anadolu" "Anadolu Coğrafyasının Dili" "Yeni Türkiye Coğrafyası" "Milli Coğrafya" gibi adlarla akademik ve ders kitabı tarzında çalışmaların artış gösterdiği gözlenir (Trak, 1942:49-56;Türkay, 1958:25;Özege,1971:51-53).

-Coğrafya metinlerinin saha ölçekleri farklı olmakla birlikte, hepsi çalışma konusu olarak Anadolu'yu temel almıştır. Kitap formatında olanlar belirli ölçüde tamamını ele alırken, süreli yayınlarda ise ya bir bölümü ya da bir coğrafi unsur üzerinde durulmuştur. Burada dikkati çeken, Anadolu tam olarak neresidir? gibi bir soruya kesin bir cevabın olmamasıdır. Özellikle Anadolu'nun coğrafi yapısının ortaya konmasını temel alan çalışmalarda bile sınırlarının örtüştüğünü görmek zordur. Sınırlar birçok zaman, müelliflerin kendi bilgileri ve anlayışları doğrultusunda değişiklik gösterir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte siyasi sınırların belirginleşmesi, Anadolu'nun sınırlarının siyasi sınırlarla ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Nitekim yaklaşık Kurtuluş Savaşı döneminde yazılan Mehmet Cemal ile Mustafa Niyazi Erenbilge'nin eserlerindeki Anadolu'yu birbirleriyle örtüştürmek mümkün olmamasına karşın, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra çıkarılan Anadolu Mecmuası ve Dönüm Dergisi'nde yer alan coğrafya yazınında ise Anadolu, siyasi sınırlarla birlikte tasavvur edilmiştir. Hatta Dönüm Dergisi'nde gerek iklim, gerekse tarımsal üretime yönelik makalelerde daha çok Türkiye ifadesi kullanılmıştır. Anadolu ve takip eden süreçte kabul gören Türkiye'yi merkeze alarak çalışma mekânını ölçeklendiren bu yaklaşım milli coğrafya[16] anlayışının da temelini oluşturmuştur.

-Anadolucu coğrafyada dikkati çeken diğer bir husus, çalışma konusu olan coğrafi fenomenlerin Anadolu ya da Türkiye'deki dağılışı yapılırken, bölgesel yaklaşımın benimsenmiş oluşudur. Bu durum genel anlamda coğrafyanın mekânı tasnif etme yollarından biri olarak tanımlanır ki, aslında yadırganacak herhangi bir durum yoktur. Ancak çalışmaların tamamının I. Coğrafya Kongresi (1941) öncesinde yazılmış olması, dolayısıyla belirginleşmiş bir coğrafi bölge sisteminin olmaması nedeniyle yazarların belirlediği bölge ya da bölgeler dikkati çeker. Dağılış bazı çalışmalarda idari sınırlar dâhilinde yapılırken, çok sayıdaki çalışmada günümüzdeki bölge yapısına yakın bir taksimatla verilmiştir. Mehmed Cemal'in Anadolu adlı kitabında daha çok doğal bölge temelinde jeomorfojenetik ve hidrografik bölge yaklaşımı benimsenmiştir. Anadolu Mecmuası'nda, Hakkı Akyol tarafından yazılan *Anadolu İklimi* ile Mehmed Şeref tarafından yazılan *Anadolu'daki Merzagî Sahalar*, Dönüm Dergisi'nde yer alan Hadi Sözen tarafından yazılan *Türkiye İklim Mıntıkaları*, Ali Kemal tarafından yazılan *Türkiye'de Ormanların Dağılışı* ve *Türkiye Ormanlarının Ağaç Nevileri Bakımından Kıymet*i gibi makaleler günümüz coğrafi bölge anlayışına yakın bir tarzda tanzim edilmiştir.

-Anadolucu coğrafyanın genel anlamda coğrafya literatürüne katkısını, dönemi itibariyle öncelikli olarak odaklanılması gereken konuların belirlenmesi, araştırma konusunun sınırlarının belirlenmesi ve bilinmeyen ya da az bilinen bazı coğrafi gerçeklere yönelik farkındalık oluşturma gibi başlıklar altında toplamak mümkündür. Bu çerçevede ortaya çıkan coğrafi bilgi, Anadolu mekân ölçeğinde sunularak bölgesel yaklaşımın gelişimine katkı sağlanmıştır. Özellikle Anadolu başlığıyla hazırlanan kitaplar başta olmak üzere, Anadolu ölçeğinde bölgesel yazın şablonunun Türkiye'deki ilk örneklerini oluşturduklarını söylemek mümkündür. Gerek Anadolu, gerekse onun doğal coğrafi unsurları doğal bölge yaklaşımıyla tasnif edilmiştir. Anadolu'yu temel alan coğrafya literatürünün, Türkiye coğrafyasına yönelik çalışmaların ilk örneklerini teşkil etmesi nedeniyle, Anadolu-Türkiye eksenli monografik şablonun gelişimine katkı sağladığı söylenebilir. Elbette ki bu konuda daha kesin bir yargıya ulaşmak için 19. ve 20. yüzyıl Osmanlı coğrafya literatürünün detaylı olarak işlenmesi gereklidir. Osmanlı coğrafya literatürü coğrafyacılar tarafından işlendikçe, bu makalede tanımlanmaya çalışılan etkinin sınırlarının daha da netleşeceği kanaatindeyiz

Kaynakça

Akyol, İ., H. (1943). "Son Yarım Asırda Türkiye'de Coğrafya II: Meşrutiyet Devrinde Coğrafya", *Türk Coğrafya Dergisi, 2:121-136*.

Anadolu Mecmuası, (2011). (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Arık, R., O. (1983). *Coğrafyadan Vatana*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:538, Ankara.

Arık, R., O. (1969). *İdeal ve İdeoloji*. Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Alver, K. (2001). "Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.III/1;133-138.*

Alver, K. (2004). "Sosyolojik Açıdan Anadoluculuk" *Selçuk Üniversitesi İletişim Dergisi, c.III/3;166-169.*

Atabay, M. (2008). "Anadoluculuk" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik, İletişim Yayınları* c.4;515-532.

Bayraktar, L. (2009). "Anadoluculuk", Cumhuriyet Dönemi Türk Kültürü, Atatürk Dönemi 1920-1938, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını*, c.II;569-576.

Boratav, K. (2007). Türkiye İktisat Tarihi 1908-2005. İmge Kitabevi, İstanbul.

Copeaux, E. (1998). *Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine.* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Çetin, B. (2019). "Tarihi Coğrafya Bakımından Az Bilinen Bir Kaynak: Anadolu-İstatistikî, İktisadî ve Askerî Coğrafya (1. Cilt)" *Turkish Studies Historical Analysis, DOI: 10.29228/14 Issue 4;785-805.*

[16] Milli coğrafya kavramı 1980'den sonra ortaöğretim müfredatında kullanılmış bir kavram olmakla birlikte, Cumhuriyet Türkiye'sinin genel ideolojisiyle de örtüşmesi nedeniyle 1923'ten sonraki ders kitaplarında milli vurgusuna yer verilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. (Durgun, 2018:242-295;Taş, 2005:315). Ancak üzerinde çalışılan geç Osmanlı dönemi yazın örneklerinde de görüldüğü üzere, bu eğilim Cumhuriyet'le başlamamış olup, Osmanlı'nın son dönemindeki coğrafya literatüründe kendini göstermiş, Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir.

Çınar, M. (2007). Anadoluculuk Hareketinin Gelişimi ve Anadolucular ile Cumhuriyet Halk Partisi Arasındaki İlişkiler (1943-1950). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara.

Çolak, M. (2008). *Enver Paşa, Osmanlı-Alman İttifakı*. Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Deren, S. (2008). "Türk Siyaset Düşüncesinde Anadolu İmgesi" *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik, İletişim Yayınları c.4;533-540.*

Durgun, S. (2018). *Memalik-i Şahane'den Vatana*. İletişim Yayınları, İstanbul.

Gümüşçü, O. Kodal, T. (2008). "Millî Mücadeleyi Destekleyen ve Bilinmeyen Bir Coğrafya Eseri: Anadolu" *Erdem Dergisi, 52;137-182.*

Hacıfettahoğlu, İ. (2016). "Erzurumlu Tarihçi Abdurrahim Şerif Beygu İhtiyar Yaşayıp Genç Ölen Büyük İnsan". *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 36;9-26.*

Hacısalihoğlu, F. (2005). Türk Tarihçiliğinde Anadoluculuk Düşüncesi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.

Huyugüzel, Ö., F. (2014). *Necip Türkçü.* Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

İhsanoğlu, E. Şeşen, R. Bekar, M.,S. Gündüz, G. Furat, A., H. (2000). *Osmanlı Coğrafya Literatürü Tarihi* c.I-II. (Edit. E, İhsanoğlu), İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi.

İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim*. İz Yayınları c.II, İstanbul.

Karaömerlioğlu, M., A. (2018). "Türk Milliyetçiliğinde Din ve Coğrafyanın Rolü: Nurettin Topçu" *Mekân ve Millet, Yunanistan ve Türkiye'nin Coğrafyalarının Oluşumu. Koç Üniversitesi Yayınları, 115-134.*

Kayam, H., C. (2005). "Bir "Dönüm" Politika" *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, 08;61-91.*

Necib Âsım, (2011). "Milli Bayramımız" *Anadolu Mecmuası, (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5;179-181), Ankara.*

Mehmed Halid, (2011). "Milliyetperverliğin Manası" *Anadolu Mecmuası, (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5;361-364, Ankara.*

Mehmed Halid, (2011). "Asıl Hakikat" *Anadolu Mecmuası, (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5;323-325), Ankara.*

Mehmed Halid, (2011). "Hasbihal" *Anadolu Mecmuası, (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 12;443-444, Ankara.*

Remzi Oğuz, (1936). "Kitabiyat: Köycülüklerimiz III". *Dönüm Dergisi, 37;40-46.*

Öngül, B. (1991). Mehmet Şeref Aykut'un Hayatı ve Eserleri Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

Özege, M., S. (1971). *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu,* Fatih Yayınevi Matbaası, c.I-II, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2017). "Bağımlılık ve Büyüme: Küreselleşme Çağında Osmanlı Ekonomisi, 1820-1914" Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserler II, *İş Bankası Kültür Yayınları, 3-24, İstanbul.*

Pamuk, Ş. (2017). "Türkiye'de Tarım ve İktisadi Gelişme, 1880-2000" Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme, Seçme Eserler II, İş Bankası Kültür Yayınları, 215-236, İstanbul.

Pamuk, Ş. (2019). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi, Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm*. İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Şirin, F., S. (2013). "Türk Aydınının Anadolu'ya Yönelişinde Balkan Savaşları'nın Rolü" T*arih İncelemeleri Dergisi, XXVIII/2, 523-548.*

Tachau, F. (1963). "The Search for National Identity Among the Turks" *Die Welt des Islams, New Series, Vol. 8, Issue 3, pp. 165-176 Brill. (https://www.jstor.org/)11.10.2019.*

Taeschner, F. (1928). "Osmanlılarda Coğrafya" (çev. H. Sadi Selen) *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Mecmuası, c.II;271-314.*

Taş, H., İ. (2005). "Cumhuriyetin Kuruluşundan Günümüze İlköğretim II. Kademe ve Liselerde Coğrafya Dersi ve Müfredatının Değişimi" *Doğu Coğrafya Dergisi, 14;311-330.*

Trak, S. (1942). *Türkiye'ye Ait Coğrafi Eserler Genel Bibliyografyası*. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayını, Ankara.

Toprak, Z. (1995). *Türkiye'de Ekonomi ve Toplum (1908-1950) Milli İktisat-Milli Burjuvazi.* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Türkay, C. (1958). *İstanbul Kütübhanelerinde Osmanlılar Devrine Aid Türkçe-Arabca-Farsça Yazma ve Basma Coğrafya Eserleri Bibliyografyası.* Maarif Vekâleti, İstanbul.

Türkay, C. (1999). *Osmanlı Türklerinde Coğrafya.* M.E.B. Araştırma İnceleme Dizisi, İstanbul.

Ülken, H., Z. (1979). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.* Ülken Yayınları, İstanbul.

Ülken, H., Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi.* Ülken Yayınları, İstanbul.

Üstel, F. (1989). "Köycüler Cemiyeti" *Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, 72;12-16, İstanbul*

Üstel, F. (1993). "Türk Milliyetçiliğinde Anadolu Metaforu" Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, İletişim Yayınları, 109;51-55, İstanbul.

Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları* (1912-1931). İletişim Yayınları, İstanbul.

Yiğit, A. Tunçel, H. (2017). *100. Yılında Türkiye'de Coğrafyacılar, Türkiye Coğrafyacı Biyografileri (1915-2015).* Türk Coğrafya Kurumu Yayınları, Bilecik.

Yinanç, M., H. (1969). *Milli Tarihimizin Adı.* Hareket Yayınları, İstanbul.

Ziyaeddin Fahri, (2011). "Milliyet Meselesi" *Anadolu Mecmuası, (Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer) Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5;195-203, Ankara.*